

KUDÜS'TEKİ RUM CEMAATİNE AİT BİR DEFTER: 10 NUMARALI (KAMAME) KİLİSE DEFTERİ

İHSAN SATIŞ*
MUHAMMED CEYHAN**

GİRİŞ

Divân-ı Hümâyûn defter serilerinden birini teşkil eden kilise defterleri, gayrimüslim cemaatlara ait kilise, sinagog, havra, mezarlık, okul ve yetimhâne inşasına, tamirine veya bunların genişletilmesine dair sadır olan fermanların kayıtlarını ihtiva etmektedirler. Başbakanlık Osmanlı Arşiv'inde 989 numaralı "Divân-ı Hümâyûn Defterleri Kataloğu"nda kayıtlı 1456-1922 tarihleri arasındaki kayıtları ihtiva eden 10 adet kilise defteri mevcuttur. Bu seride 8, 9 ve 10 numaralı defterler *Kamame* adıyla kayıtlıdır¹. Osmanlı Devleti'nde gayrimüslimlerin sosyal, ekonomik ve hukuki durumları literatürde üzerinde çokça durulan konulardan birisi olmasına rağmen Türkiye'de henüz yayınlanmış bir kilise defteri mevcut değildir. Bu amaçla 10 Numaralı (Kamame) Kilise Defteri'nin yayınlanmasının faydalı olacağını düşündük. 10 Numaralı Kilise Defteri'nde, 636-1740 yılları arasında Kudüs'te başta Rum cemaati olmak üzere Hristiyan cemaatleri hakkında önemli bilgiler bulunmaktadır. Ayrıca defterde Kudüs Rum Patrikhanesi'nin yetki ve muafiyetlerine ilişkin önemli bilgiler de vardır. Osmanlı dönemi Kudüs Rum Patrikhanesi ile ilgili bilgilerin azlığı göz önüne alınacak olursa defterin önemi daha da artmaktadır.

Bilindiği gibi Osmanlı arşiv vesikalarında Osmanlıca imla ile yazılmış olan yabancı şahıs isimlerinin Latin alfabesiyle nasıl yazılabileceği önemli bir sorundur². Bu nedenle Osmanlıca imla ile yazılmış olan Kudüs Rum Patriklerinin isimlerini Latin alfabesiyle yazarken konuyla ilgili yabancı literatürdeki çalışmaları ve Kudüs Rum Patrikhanesi'nin internet adresindeki patriklik listelerini esas alarak, parantez içinde isimlerin Osmanlıcasını ve okunuşlarını verdik³. Ayrıca defterde yer alan Arapça vesika da araştırmacılara kolaylık sağlaması amacıyla günümüz

* Arş. Gör. Tunceli Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Siyasi Tarih ABD, ihsansatis@hotmail.com

** Arş. Gör. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü, muhammedceyhan83@gmail.com

¹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, İstanbul 2000, s. 90.

² Yabancı şahıs isimleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. İskender Türe, *Yabancı Şahıs İsimleri*, İstanbul 2003.

³ Moshe Gil, *A History of Palestine 634-1099*, İbraniçe'den Çev. Ethel Broido, New York 1997, s. 455; Archdeacon Dowling, *The Patriarchate of Jerusalem*, Londra 1909, s. 16-17, 59; http://www.jerusalem-patriarchate.info/en/patriarx_jero.htm, Erişim Tarihi 2013.

Türkçesine çevrilmiş olup diğer vesikalar aslına uygun olarak transkripsiyon kuralları çerçevesinde sadece transkrip edilmiştir.

1. DEFTERİN MADDİ TANITIMI

10 Numaralı Kilise Defteri, 43 x 19 ebadında ve ebruli ciltle kaplıdır. Defterde toplam 13 adet vesika olup düzgün olmayan bir şekilde divan ve divan kırması ile yazılmıştır. Bu 13 vesikadan biri Arapça olup diğerleri Türkçe'dir. Defterin sayfa veya varak numaraları olmayıp, aralıklarla boş bırakılmış ve bazı sayfaları ise yarı yarıya kullanılmıştır. Bunun sebebi daha önce tanıtımını yapmaya çalıştığımız 8 Numaralı Kilise Defteri'nin üçüncü sayfasında geçen kurşun kalem ile yazılan nottan anlaşıldığı kadarıyla boş sayfaların fotokopi nüshada bulunmamasındandır⁴. Muhtemelen aynı şey 10 Numaralı Kilise Defteri için de geçerlidir. Sayfaların üst kısımlarına her ne kadar sayfa numaraları yazılmışsa da bunun daha sonra kâtipler tarafından konulduğu anlaşılmaktadır. Konulan bu sayfa sayıları da 2'den başlayıp 16'ya kadar ardışık giderken bu sayıdan sonra 27'ye geçip, 37'ye kadar ardışık devam etmektedir.

2. DEFTERİN MUHTEVASI

10 Numaralı Kilise Defteri'nde yer alan fermanlar, Kudüs'te Rum Patriği'nin tasarrufunda olan Kutsal Yerler'in nereler olduğu, bu yerlerde yetkileri, muafiyetleri ve son olarak Rumlarla diğer Hristiyan cemaatler arasındaki ilişkilere dair bilgiler içermektedir. Kudüs'te Hristiyan inancına göre en kutsal kabul edilen yerler: Kamame Kilisesi, Beytullahm Kilisesi ve Sitt-i Mer-yem Makberi'dir. Bu kutsal mekânların korunması, yönetilmesi ve tamirati Hristiyanlar için çok şerefli ve kutsal kabul edildiğinden dolayı Kutsal Yerler üzerinde Hristiyan cemaatleri arasında mücadeleler yaşanmış olup, zamanla bu mücadele Kutsal Yerler üzerinde hâkimiyet mücadelesine dönüşmüştür. Osmanlı Devleti, Kudüs'te barışı ve huzuru sağlamak, kendi tebaası olarak kabul ettiği Rumları korumak için muhtelif vakitlerde fermanlar ilan etmiştir. Bu fermanlardan bazıları da 10 Numaralı Kilise Defteri'ne kaydedtirilen fermanlardır. Konunun daha iyi anlaşılması ve defterde geçen bazı tabirlerin açıklanması için defterdeki fermanlar konularına göre ayrılabilir. Buna göre, öne çıkan başlıca konular şunlardır: Kudüs Rum Patrikhanesi, Hristiyan cemaatleri arasında mücadeleye sebep olan Kutsal Yerler ve Kutsal Yerler'de Hristiyan cemaatlerin birbirleriyle olan ilişkileri.

2.1 Kudüs Rum Patrikhanesi

Osmanlı topraklarında yaşayan ve Rumların, en eski ve bağımsız olan dört patrikhanesi vardır. Bunlar sırasıyla; İstanbul, İskenderiye, Antakya ve Kudüs Rum Patrikhaneleri'dir⁵. Bu patrikhaneler içinde Kudüs Rum Patrikhanesi, Filistin'in en eski ve en büyük kilisesi olarak

⁴ Başbakanlık Osmanlı Arşivleri (BOA), Bâb-ı Asafî Divân-ı Hümâyûn Sicilleri Kilise Defterleri, No:8, s. 3; İhsan Satış, "8 Numaralı (Kamame) Kilise Defteri'nin Tanıtımı ve Fihristi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, V/21, Ordu 2012, s. 306-313.

⁵ F. van den Steen de Jehay, *De La Situation Legale Des Sujets Ottomans Non-Musulmans*, Brüksel 1906, s. 82.

Kudüs Patrikleri arasında en yüksek statüye sahiptir⁶. M.S. 55 yılında Aziz İakovas tarafından Kudüs Kilisesi'nin kurulmasıyla, patrikhanenin temeli atılmıştır⁷. 422 yılında yönetim bakımından Roma'dan ayrılarak İstanbul Rum Patrikhanesi'ne bağlanan Kudüs Kilisesi kısa bir zaman sonra da İstanbul'dan ayrılarak tamamen bağımsız olmuştur⁸. Ama hiçbir zaman İstanbul Patrikliği ve İskenderiye Patrikliği ile iştişare etmeden başlıbaşına önemli bir hareket başlatmamıştır⁹. II. yüzyılın başından itibaren ortaya çıkan İsa'nın tabiatıyla ilgili kristolojik tartışmalar neticesinde 451 yılında toplanan Kadıköy Konsili Monofizit¹⁰ doktrinini taraftarlarını lanetleyince Doğu Roma, Kudüs'te Kutsal Yerler'deki bağımlılığını sürerek Doğu Kilisesi'nin yerel hiyerarşisinde Kudüs piskoposluğunu müstakil bir patriklik statüsüne getirdi. Böylece Kudüs Rum Patrikhanesi kurulmuş oldu¹¹.

Hristiyanlık dinindeki bölünmelerin ya da ayrılıkların şiddetlenmesi üzerine önce Monofizit inancını benimseyen Kıpti, Süryani ve Ermeni cemaatlerine, 1054 yılından sonra da Latinlere karşı Kutsal Yerler'de Rumların haklarını koruyan ve muhafaza eden Kudüs Rum Patrikliği olmuştur. Defterdeki ilk Kudüs patriğine verilen ferman Arapça olup, Kudüs'ün Hz. Ömer komutasındaki Müslüman Araplar tarafından fethinden sonra Kudüs Patriği Sophronios'a (Sofroniyos-صفرونيوس) verilen, Hristiyanların canlarına dokunulmayacağını, ibadetlerinde serbest olacaklarını ve ibadethanelerinin korunacağını ifade eden fermanıdır¹².

⁶ Itamar Katz ve Ruth Kark, "The Greek Orthodox Patriarchate of Jerusalem and Its Congregation Dissent over Real Estate", *International Journal of Middle East Studies*, XXXVII/ 4, Aralık 2005, s. 514.

⁷ Yorgo Benlisoy-Elçin Macar, *Fener Patrikhanesi*, Ankara 1996, s. 10.

⁸ Yavuz Ercan, "Osmanlı Devleti'nde Müslüman Olmayan Topluluklar (Millet Sistemi)", *Yeni Türkiye*, VI/32, Ankara 2000, s. 402; Yavuz Ercan, *Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler Kuruluşları Tanzimat'a Kadar Sosyal, Ekonomik ve Hukukî Durumları*, Ankara 2001, s. 103.

⁹ John A. McGuckin, "Jerusalem, Patriarchate of", *The Encyclopedia of Eastern Orthodox Christianity*, I., Sussex 2011, s. 349; Archdeacon Dowling, *a.g.e.*, s. 15-16.

¹⁰ Monofizitizm, Hristiyan teolojisinde İsa'daki insani tabiatın ilahi tabiat içerisinde yok olduğunu ve dolayısıyla onda yalnızca bir tek ilahi tabiatın bulunduğunu savunan kristolojik bir doktrin olup taraftarları Süryani, Kıpti ve Ermeni cemaatleridir. Bkz. Şinasi Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, Konya 1998, s. 266.

¹¹ Oded Peri, *Christianity Under Islam In Jerusalem: The Question Of The Holy Sites In Early Ottoman Times*, Boston 2001, s. 41; Mehmet Aydın, "Hristiyanlık", *TDV İslam Ansiklopedisi*, XVII., İstanbul 1998, s. 354.

¹² Hz. Ömer'in Kudüs gayrimüslimlerine verdiği bu ferman hakkında kaynaklarda farklı rivayetler bulunmaktadır. Belâzurî, ferman tabiri yerine ahitname tabirini kullanarak, ahitname için kısa ve genel bir hüküm şeklinde şu bilgileri vermiştir: "İlyâ (Kudüs) halkı, diğer Şam şehirleri ile yapılan antlaşmalar gibi cizye ile haraç ödemek ve diğer şehirlerin halkına verilenlerin aynısı karşılığında ondan aman vermesini ve sulh yapılmasını; ayrıca antlaşmanın bizzat Ömer bin Hattab tarafından imzalanmasını istediler". Bunun dışında Taberi, Seyf bin Ömer'in nakline dayanarak ahitnamenin daha uzun bir metnini vermektedir. Burada akallarımıza incelediğimiz kilise defterindeki vesikanın fermanın ziyade ahitname olup olamayacağı ve vesikaya Hz. Ömer'den sonra yeni ilavelerin eklenip eklenmediği sorusu gelmektedir. Öncelikle incelediğimiz defterdeki vesikada geçen "Ömer İbnü'l-Hattab'dan değerli Patrik Sofroniyos'a verilmiş ahd u misakır" tabiri vesikanın bir ahitname olduğunu göstermektedir. Ancak bilindiği gibi bir antlaşma iki tarafın görüşmeleri sonucunda ortaya çıkıp, iki tarafın tahaddüdünü içerir. Defterimizdeki vesikada ise sadece Müslümanların kabul ve onayları bulunmaktadır. Sophronios liderliğindeki Hristiyanların bir onayı bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu vesika Kudüs gayrimüslimleriyle yapılan bir antlaşmadan ziyade Kudüs gayrimüslimlerine verilen bir teminat olduğu kanısına da varılabilir. Vesikaya Hz. Ömer'den sonra ilave yapıp yapılmadığı konusu ise, Hz. Ömer'e nispet edilen eş-Şurutu'l-Ömeriyye veya Ahidnâme-i Ömer adlı bölümler ve belgelerin daha sonra ki kaynaklarda ortaya çıktığı

Defterdeki Kudüs Rum Patriği'ne verilen ikinci ferman ise, Fatih Sultan Mehmet tarafından Athanasios'a (Atnasiyos-اطناسيوس) verilmiştir. Bilindiği gibi İstanbul'un fethinden beş yıl sonra Kudüs Rum Patriği Athanasios bir grup rahiple İstanbul'a gelerek Hz. Ömer'in kendilerine verdiği fermanı Fatih'e göstererek eski imtiyazlarının yenilenmesini istemişlerdir. Fatih de Hazret-i Resûl-i Ekrem tarafından sadaka ve ihsan olunan mübarek pençesiyle imzalı hattı¹³, Hz. Ömer'in verdiği kufi hattıyla yazılmış fermanı ve "selâtîn-i mâziyyeden ihsan olunan hatt-ı hümayûnları" gereğince imtiyazlarını yenilemiştir. H. 862 tarihli bu fermanla Kamame Kilisesi, Gürcü Manastırı olan Mar Yakub ve Beytullahm Kilisesi, Mağaratü'l-Mehd ve kilisenin güney, kuzey ve batı taraflarındaki kapıların anahtarlarının Rumlara ait olduğu belirtilmektedir.

Burada akıllara Kudüs henüz fethedilmemişken Kudüs Rumları niçin Fatih Sultan Mehmed'ten ellerindeki eski fermanların yenilenmesini istedikleri sorusu gelebilir. Ancak fermanında geçen "tasarrufunda ve hükmünde olan memleketler eğer deryadan ve eğer karadan hâkim'ül-vakt olanlar Kuds-i Şerif Patriği ve ruhbanları mezbûrlara himâyet ve syânet ve âherdan kimesne rencide eylemeye" ibaresi Kudüs'teki ruhbanların Anadolu ve Rumeli'de bilhassa "tasadduk akçesi"¹⁴ toplamalarına mani olmamak amacıyla ve Kudüs Rum Patrikhanesi'ne bağlı ruhbanların Osmanlı topraklarında serbestçe seyahat edebilmek için verildiği anlaşılmaktadır¹⁵. Ayrıca 1453'ten sonra İstanbul merkezli merkezileştirme politikası neticesinde Doğu Patriklerine İstanbul Rum Patriği altında bir statü verilmek istendiği bilinmektedir. Bu nedenle Kudüs Rum Patrikhanesi ile İstanbul Rum Patrikhanesi arasındaki ilişkinin böyle bir talebi ortaya çıkarmış olacağı da akla getirilebilir¹⁶.

Kudüs, Yavuz Sultan Selim'in Mercidabık Savaşı'ndan sonra Osmanlı hâkimiyetine girmiştir. Kudüs'ün Osmanlı yönetimine giriş tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte, Yavuz Sultan Selim'in 31 Aralık 1516'da Kudüs'ü ziyaret ettiği bilinmektedir. Yavuz'un bu ziyaretinde kendisini Ermeni Patriği III. Serkis ve Kudüs Rum Patriği Attalia (Atâlya-عطالي) cümle rahiban

bilinmekte olup, Muammer Gül'e göre; bu belge veya ahidnâmeler uydurma olup Hz. Ömer devri uygulamalarını aşan gayrimüslim aleyhindeki gelişmeleri göstermektedir. Ayrıca Rum ve Latinler arasındaki münakaşayı dair 1690 tarihli bir hükümde Rumlardan elindeki Hz. Ömer'e nispet eyledikleri ahdin aslı ve sıhhati olmadığı belirtilmektedir. Bkz. BOA, Düvel-i Ecnebiye Kısmı Belgeleri (A. DVN.DVE.d.), 27/2, Hüküm No:46, s. 22; Mustafa Fayda, Hz. Ömer Zamanında Gayr-i Müslimler, İstanbul 2006, s. 162; Muammer Gül, XI-XIII. Yüzyıllarda Kudüs, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Elazığ 1997, s. 36-38; Maher Y. Abu-Munshar, *Islamic Jerusalem And Its Christians-A History Of Tolerance And Tensions*, Londra-New York 2007, s. 94.

¹³ Hz. Resûl-i Ekrem tarafından sadaka ve ihsan olunan mübarek pençesiyle imzalı hattın kasıt, Hz. Muhammed'in İslam Ülkeleri'nde gayrimüslimlere ne şekilde muamele edileceğine dair malumat veren belgedir. Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nde bu belgeye istinad edilen birkaç Arapça yazılmış hatt-ı hümayûn bulunmaktadır. Bkz. BOA, Hatt-ı Hümayûn, 1516/47.

¹⁴ Tasadduk, kelime manası "sadaka, sadaka olarak verme" demektir. Tasadduk akçesi ise, Patriklerin gayrimüslim ahaliden kendi rızalarıyla toplanan sadakalar olup, geçimlerini sağlayacak geliri olmayan ruhban sınıfı için toplanmaktaydı. Ayrıntılı bilgi için bkz. M. Macit Kenanoğlu, *Osmanlı Millet Sistemi - Mit ve Gerçek*, İstanbul 2007, s. 189-196; Ferit Develioğlu, *Osmanlı - Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara 2009, s. 1036.

¹⁵ M. Macit Kenanoğlu, a.g.e. s. 89; Ralph S. Hattox, "Mehmed the Conqueror, the Patriarch of Jerusalem, and Mamluk Authority", *Studia Islamica*, No: 90, 2000, s. 108-109.

¹⁶ Salâhi R. Sonyel, *Minorities And The Destruction of The Ottoman Empire*, Ankara 1993, s. 31.

ile karşılaşmıştır¹⁷. Defterdeki Kudüs Rum Patriği'ne verilen üçüncü ferman da Yavuz Sultan Selim tarafından Attalia'ya verilen fermanıdır¹⁸. H. 923 tarihli bu fermanla, Rumların eskiden beri kullanmakta oldukları kilise ve manastırların tasarruf hakkı yine Rumlara bırakılarak, tasarruflarına bırakılan yerler bir bir sayılmaktadır. Ayrıca Rum Patriği'nin ölen rahiplerin, metropolitlerin ve piskoposların geri bıraktıkları mallara el koyma yetkisine sahip olduğu, Rum taifesinin gümrük, bac ve diğer bütün vergilerden muaf tutuldukları belirtilmektedir.

Yavuz Sultan Selim'in ölümünden sonra tahta geçen Kanuni Sultan Süleyman zamanında Kudüs Rum Patriği Germanus'a (Barmanus-برموس)¹⁹ bir ferman verilerek Rumların kutsal yerler üzerindeki hakları yenilenmiştir. H. 933 tarihli bu ferman Yavuz'un Attalia'ya verdiği fermanla aynı olup sadece bir kısım yerlerde daha açık ifadeler kullanılmaktadır. Fermanla, babası tarafından verilmiş olan hakları ve tanınmış olan bütün imtiyazları kendisinin de tanıdığını belirtiyor ve bunları yeniden birer birer sayıyor. Küçük farklılıklardan birisini örnek verecek olursak; Yavuz'un fermanında "gümrük ve bâc ve sâ'ir tekâlif-i 'örfiyye bi'l-küllîye mu'âf ve müsellemler olalar" denmekte, aynı ifade Kanuni'nin fermanında "gümrük ve bâc ve cizye ve kilise meremmâtına vaz'-ı kadîmi üzere fermân olunmak ve odalar binâ eylemek ve sâ'ir tekâlif-i 'örfiye küllîsinden mu'âf ve müsellemler olalar" şeklinde daha ayrıntılı olarak belirtilmektedir.

2.2 Kutsal Yerler

Defterde geçen ve Kudüs'te Hristiyan cemaatler arasında en çok tartışmaya sebep olan Kutsal Yerlerin başlıcaları: Kamame Kilisesi, Beytullahm Kilisesi, Mağaratü'l-Mehd, Hacerü'l-Mugtesil, Hz. İsa'nın mezarı ve Sitt-i Meryem Makberi'dir. Bu Kutsal Yerler, bir cemaate has olmayıp başta Rum, Latin ve Ermeni cemaatleri olmak üzere Süryani, Kıpti ve Habeş cemaatleri arasında paylaşılmıştır²⁰. Defterdeki vesikaların birçok yerinde Kamame Kilisesi'nin ve Beytullahm Kilisesi'nin Rumların tasarruflarında bırakıldığı gibi genel tabirler kullanılmışsa da bundan kasıt bu iki kilise içindeki Rumlara bırakılan yerlerdir. Çünkü Kamame ve Beytullahm Kiliseleri bir cemaate has kiliseler olmaktan ziyade içinde birçok cemaati barındıran kilise topluluklarıdır.

¹⁷ Yavuz Ercan, *Kudüs Ermeni Patrikhanesi*, Ankara 1988, s. 9-12.

¹⁸ 1506-1537 yılları arasında patriklik görevinde bulunan Attalia'nın asıl adı Dorotheus'tur. Ancak gerek Arapça'da gerekse Yavuz Sultan Selim tarafından kendisine verilen fermanla ismi Attalia olarak geçmektedir. Bkz. Archdeacon Dowling, *a.g.e.*, s. 59; http://www.jerusalem-patriarchate.info/ar/patriarx_jero.htm, Erişim tarihi 2013.

¹⁹ 10 Numaralı Kilise Defterindeki H. 933 tarihli fermanla bu patriğin ismi Barmanus diye geçmektedir. Yavuz Ercan, *Kudüs Ermeni Patrikhanesi* adlı çalışmada bu patriğin ismini Kirmanos (كرمانوس) olarak belirtiyor. Ancak Kudüs Rum Patrikhanesi ile ilgili çalışmalarda bu dönemde patriklik makamında Germanus isimli bir patrik bulunmaktadır. Bkz. Yavuz Ercan, *Kudüs Ermeni Patrikhanesi*, Ankara 1988, s. 25; Archdeacon Dowling, *a.g.e.*, s. 60; http://www.jerusalem-patriarchate.info/ar/patriarx_jero.htm, Erişim tarihi 2013.

²⁰ Kutsal Yerler'in cemaatler arasındaki paylaşımı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Chad F. Emmett, "The Status Quo Solution for Jerusalem", *Journal of Palestine Studies*, XXVI/2, Kış 1997, s. 20-23; Jerome Murphy-O'Connor, *The Holy Land*, New York 2008, 53-54; Oded Peri, *a.g.e.*, s. 3-7.

Kamame Kilisesi²¹, 325 yılında İsa'nın çarmıha gerildiği (Crucifixion), gömüldüğü ve yeniden dirileceği (Resurrection) yer üzerinde inşa edilmeye başlanmış olup 335'de büyük bir törenle İsa'ya ithaf edilmiştir²². Kilisenin günümüzdeki mimari bünyesi yüzyıllar içine geçirdiği tadilat ve onarımlar sonucunda oluşmuştur. Birbirine eklenen yapılardan oluşan kompleks, özellikle Erken Bizans ve Haçlı döneminde şekillenmiştir²³.

Oldukça büyük bir yapı olan Kamame Kilisesi diğer kiliseler gibi düşünülmeyp, bir kilise topluluğu şeklinde telakki edilmelidir. Kilisenin giriş kapısının sağ tarafındaki merdivenlerle yukarı çıkılan yerde, Hristiyan inancına göre İsa'nın çarmıha gerildiği ve Rumların tasarrufunda bulunan yer bulunmaktadır²⁴. Hristiyanlarca kutsal sayılan bu yerin İbranice adı *Golgotha*'dır. Fransızlar ise buraya *Calvary* derler²⁵. Yine kilisenin giriş kapısından doğru gidildiğinde Hristiyan cemaatler arasında tartışmalara sebep olan Hacerü'l-Mugtesil (Stone of Unction) bulunmaktadır. Hacerü'l-Mugtesil, temiz veya temizlenmiş taş manasında olup İncil'e göre İsa'nın vaftizlendiği iki metre uzunluğunda bir taştır²⁶. Tartışmalara sebep olan kilise içindeki ikinci önemli mekân *The Holy Sepulchre* ya da *Kutsal Mezar* denilen ve Hristiyan inancında İsa'nın mezarı kabul edilen yerdir. Bu yer kilisenin batı kanadında olup doğuya açılan bir "U" (Edicule) şeklindedir²⁷.

Ayrıca *itilaf* olmakla birlikte Salahaddin Eyyubi (1138-1193) zamanından beri Kamame Kilisesi'nin dıştan korunması Türk mercilere verilmiş olup anahtarı Kudüs'ün iki Müslüman ailesi, Judeh ve Nuseybehler'e teslim edilmiştir²⁸. Osmanlı döneminde ise kilisenin anahtarı el-

²¹ Kamame Kilisesine, yıllar boyunca Yunanlılar tarafından *Anastasis* (yeniden dirilme) ya da *Resurrection*, Araplar tarafından ise *al-Kiyāma* denilmiştir. Ancak IV. yüzyıldan beri İsa'nın kabrinin bulunduğu yer olduğuna inanılmasından dolayı *The Lord Sepulchre* ve *Holy Sepulchre* (Kutsal Mezar) ismi de çok kullanılmıştır. Ayrıca kiliseye *Kamisat-ı Kumāna* (Çöplük Kilisesi) adı da verilmiştir. Araplar bu ismi, tezyif makamında, *al-Kumāna süprüntü* şekline sokmuşlardır. Bunun sebebi Kamame Kilisesi'nin İsa'nın çarmıha getirildiği, suçluların cezalandırıldığı ve İmparator Konstantin devrine kadar şehrin çöplüğü olarak kullanılan yerde kurulmuş olmasıdır. Biz çalışmamızda Türkçeye yerleşmiş şekli olan Kamame ismini kullandık. Bkz. F. Buhl, "Kudüs", *MEB. İslam Ansiklopedisi*, VI., İstanbul 1988, s. 957; Colin Marris, *The Sepulchre of Christ and the Medieval West (From the Beginning to 1600)*, New York 2005, s. 33; Muammer Gül, *a.g.t.*, s.160.

²² Jerome Murphy-O'Connor, *a.g.e.*, s. 50; Colin Marris, *a.g.e.*, s. 16.

²³ M. Baha Tanman, "Bir Fotoğraf Albümünün Penceresinden: Kudüs ve Gazze Sancaklarında Osmanlı Döneminin Sonlarında Yerleşimler ve Mimarlık", *Üç Kitaplı Kentler 19. Yüzyıl Fotoğraflarında Kudüs ve Kutsal Topraklar*, Edr. Ekrem Işın, İstanbul 2008, s. 37. Kamame Kilisesi 614 yılında İranlılar tarafında yakılmış olup rahip Modestos önderliğinde 636'da yeniden inşa edilmiştir. 1009 yılında da kilise Fatmi Halifesi Hâkim tarafından ikinci kez yakılmıştır. Kilisenin tekrar inşası ise 1048 yılında Patrik Nicephorus zamanında tamamlanmıştır. Haçlı Seferleri zamanında (1099-1187) kilise genişletilerek restore edilmiş ve bu restorasyon 1808'deki büyük yangına kadar muhafaza olunmuştur. Bkz. Charles Warren, *The Temple Or The Tomb*, Londra 1880, s. 30-31; John Kitto, *Modern Jerusalem*, Londra: The Religious Tract Society 1846, s. 171; M. A. Willis Robert ve F. R. S., *The Architectural History of Church of the Holy Sepulchre At Jerusalem*, New York 1918, s. 7-8.

²⁴ Oded Peri, *a.g.e.*, s. 34.

²⁵ Mehmet Tevfik Biren'in II. Abdülhamid, Meşrutiyet ve Mütareke Devri Hatıraları, I., Haz. F. Rezan Hürmen, İstanbul 1993, s. 83; Charles William Wilson, *Golgotha and Holy Sepulchre*, Londra 1906, s. 1.

²⁶ Horiepiskopos Gabriyel Akyüz, *Kudüs Ziyareti*, İstanbul 2006, s. 18; Ferit Develioğlu, *a.g.e.*, s. 664; Oded Peri, *a.g.e.*, s. 6.

²⁷ Oded Peri, *a.g.e.*, s. 3.

²⁸ Catherine Nicault, "Osmanlı Kudüs'üne Dönüş", *Kudüs 1850-1948*, İstanbul 200, s. 70-71.

Hazrecî ailesine verilerek, asırlar boyunca kiliseyi bu müslüman aile açıp kapatmıştır. Bugün dahi, el-Hazrecî ailesinden Vecih Yakup el-Hazrecî bu işi yapmakta olup, sabah dörte kiliseyi açıp saat sekizde de kiliseyi kapatmaktadır²⁹. Bu ailelerinin maaşı da kilisede mahzar-ı hukuk olan cemaat-i muhtelif tarafından ödenmektedir³⁰. 1582'de Kudüs'e gelen tüccar Trifon Karabeynikof, Kamame Kilisesi'nin iki kapısı olduğunu ve bunlardan ilkinden tüm halkın girebileceği, diğerinin ise Türk sultanlarının emriyle kilitli ve mühürlü olduğunu ancak önemli dini günlerde sancak beyinin ve patriğin de katıldığı bir törenin ardından kapının açıldığını belirtir. Karabeynikov içeri girenlerden vergi alındığını ve buna karşılık *bilet* verildiğini de ifade etmektedir. Biletin neye benzediğini ifade etmiyorsa da vergi manasına gelen “*poşlinin varlığı ödemeyi belirtmektedir*” ifadesi bunun cismi bir şey olduğunu göstermektedir³¹.

Beytüllahm Kilisesi, Kudüs şehrine 8 kilometre uzaklıktaki bir nahiyeye merkezi olan Beytüllahm kasabasında bulunmaktadır. Bu kilise, Batı dillerinde *Church of the Nativity*, Araplar tarafından *Magaretü'l-mehd*, Fransızlar tarafından ise *Grotte de la Nativité* namı ile şöhret bulmuş bir mağarayı ihtiva eder. Hristiyanlar, İsa'nın bu mağarada doğduğuna inanmakta ve III. yüzyıldan itibaren burayı ziyaret etmeyi itiyad edinmişlerdir³². Hristiyanlığın en eski yapılarından olan bu kilise, Kraliçe Helena tarafında inşa edilmeye başlanmış, sonradan İmparator Konstantin tarafından tamamlanmıştır³³. İmparator 339 yılında kiliseyi İsa'ya ithaf etmiştir³⁴. Beytüllahm Kilisesi de Kamame Kilisesi gibi sadece bir cemaate mahsus olmayıp bünyesinde Hristiyanlığın üç büyük cemaati olan Rum, Latin ve Ermeni cemaatlerini barındırmaktadır. Günümüzde kilise 12.000 m² alana sahip olup kuzeyindeki Latin manastırı, güneydoğudaki Rum manastırı ve güneybatıdaki Ermeni kilisesinin birleşmesinden oluşmaktadır. Latin ve Rum manastırı ile Ermeni kilisesi uzun koridorlar ve kesme taşlardan yapılmış sütunlarla birleştirilmiştir. Bu mimariyle kilise, üstten bakılınca bir hac görünümündedir³⁵.

²⁹ Sefer Turan, *Allah'a İsmarladık Kudüs*, İstanbul 2007, s. 57-58; İbrahim Ethem Polat, *Ezliya Çelebi'nin İzinde-Kudüs Seyahatnamesi*, Ankara 2011, s. 112.

³⁰ Mehdi Fraşerli, *Osmanlı Devleti'nde Kapitülasyonların Uygulanması (İmtiyâzât-ı Ecnebiyyenin Tatbikât-ı Hâzırası)*, Haz. Fahrettin Tızlak, Isparta 2008, s. 124.

³¹ Altay Tayfun Özcan, “Trifon Karabeynikov'un Seyahat Raporuna Göre XVI. Yüzyılın Sonlarında Kudüs”, *Belleken*, S. 270, Ankara 2010, s. 373, 378. 1562 tarihli Kudüs sancağı kanunnamesi Trifon Karabeynikov'un söylediklerini doğrulamaktadır. Kanunnamede ziyarete gelen Efrenc'lerden yedişer sikke filori, Rum'dan gelenlerden üçer Kayıtbay altını ve Halep ile Şam'dan gelenlerden de ikişer Kayıtbay altını alındığı belirtilmektedir. Bkz. Tapu Kadstro Kuyûd-ı Kadime Arşivi, Tapu Tahrir Defteri, No:112, s. 2.

³² Abdurrahman Küçük, “Beytüllahm”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, VI., İstanbul 1992, s. 86; Steven Runciman, *A History of The Crusades-The First Crusade And The Foundation of The Kingdom of Jerusalem*, I., New York 1995, s. 38. Ayrıntılı bilgi için bkz. Hugues Vincent ve F. M. Abel, *Bethléem, Le Sanctuaire de la Nativité*, Paris 1914.

³³ Mehmet Tevfik Biren'nin *II. Abdülhamid, Meşrutiyet ve Mütareke Devri Hatıraları*, s. 81.

³⁴ Leslie J. Hoppe, “The Church of the Nativity: The Shrine to the Prince of Peace”, *The Bible Today*, XLVII., Eylül 2009, s. 343.

³⁵ Qustandı Shomali, “Church Of The Nativity: History & Structure”, *More Than Two Thousand Years In The History Architecture-UNESCO International Congress*, 10-12 September 2001, <http://www.unesco.org/archi2000/pdf/shomali.pdf>, Erişim Tarihi 2013.

1672 yılında Kudüs'ü gezen Evliya Çelebi, Beytullahm Kilisesi hakkında şunları söyler³⁶: “*Beytullahm Kilisesi, iki yüz ayak uzunluğunda ve yüz ayak enindedir. İçinde 60 sütun vardır. Kilisenin bu 60 sütunundan başka küçük 30 sütun daha vardır. Kubbeleri ve takları baştanbaşa tezhipli, sırça mina ile nakış olup, kablesi doğuyadır. Kiblesinin sağında on iki taş basamakla inilen bir mağara vardır. Beytullahın dedikleri mağara burasıdır*”.

Beytullahm Kilisesi'nde cemaatler arasında tartışmalara sebep olan en değerli dini ve tarihsel yapı İsa'nın doğduğu *Mağaratü'l-Mehd* adlı mağaradır. Bu mağara kilisenin batı karnadında bulunmaktadır. IV. yüzyıla kadar tek giriş kapısı varken bu tarihten sonra bir kapı daha yapılmıştır. İsa'nın doğduğu yere mermer bir mihrap kurulmuş ve bu mihraba işaretli 14 gümüş yıldız yerleştirilmiştir. Mihrap 15 gümüş lamba ile aydınlatılmış olup, her lamba farklı Hristiyan cemaatini temsil etmektedir. Bu lambalardan altısı Rum Ortodokslara, dördü Katoliklere beşi de Ermenilere aittir³⁷.

Hristiyan inancında Hz. Meryem'in türbesi, Kudüs'ün doğusunda, Zeytin Dağı'nın eteğindeki kilisede yer alır³⁸. Bugünkü şekline Haçlı döneminde kavuşan kilise Gotik üsluptaki girişten ortalama kırk basamakla inilen bir derenin içindedir³⁹. Kilisenin arka tarafında görünen derin ve karanlık bir mağaranın, Cehennem ağız olduğu söylenir. Bu kutsal mekân da diğer Kutsal Yerler gibi Rum, Latin ve Ermeni cemaatleri arasında paylaştırılmıştır⁴⁰. İbn-i Battuta seyahatnamesinde bu yer için, “*Cehennem vadisinin tam ortasında bulunan bir kiliseye Hristiyanlar Hz. Meryem'in kabridir diyerek çok hürmet gösterirler*” demektedir⁴¹.

2.3 Hristiyan Cemaatlerin Birbirleriyle Olan İlişkileri

10 Numaralı Kilise Defteri, Kudüs'teki Hristiyan cemaatler arasındaki ilişkilerin özellikle de Rum-Ermeni ve Latin-Rum cemaatleri arasındaki ilişkilerin aydınlatması açısından oldukça önemlidir. Defterin ilk dört fermamı Rumlara verilen imtiyazları gösterirken, defterdeki diğer fermanlar Rumların Kutsal Yerler'deki Ermeni ve Latin cemaatleri ile ilişkileri ve aralarındaki yaşanan çatışmalar ile ilgilidir.

³⁶ Evliya Çelebi b. Derviş Muhammed Zilli, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, IX., Haz. Yücel Dağlı-S. Ali Kahraman-Robert Dankoff, İstanbul 2005, s. 244.

³⁷ Oded Peri, *a.g.e.*, s. 7; Qustandı Shomali, a.g. bildiri, <http://www.unesco.org/archi2000/pdf/shomali.pdf>.

³⁸ Doğu Hristiyanlarınca kabul edilen bu geleneğin dayanağı tartışmalı olup tüm Hristiyan cemaatlerince kabul görülmemektedir. Genelde Katoliklerce kabul edilen görüş Meryem'in ölmeden önce Efes'e geldiği ve burada yaşayıp 44 yılında öldüğü kabul edilir. Bu görüşü benimseyenlerin başında ise Papa XIV. Benoit (1740-1758) gelmektedir. Tezin dayandığı temel görüşe göre, Meryem'in mezarı Kudüs'te olsaydı, bu yerin ilk günden itibaren takdis edilmesi gerekirdi. Hâlbuki İmparator Büyük Konstantin'in annesi Azize Helena, Kudüs'teki kutsal yerlerin bakımı için oraya gittiğinde (M.S. 326-328) İsa ile ilgili çok sayıda kilise inşa ettirdiği halde Meryem'in mezarıyla hiç ilgilenmemiştir. Bkz. Senior, *Efes mi, Kudüs mü? Hazreti Meryem'in Mezarı veya Öldüğü Yer (Dormition)*, İzmir 1951, s. 7-8; Ali İhsan Yitik, “Hz. Meryem ve Efes-Meryemana Evi”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 5, Elazığ 2000, s. 62-63.

³⁹ Horiyeşkopos Gabrriel Akyüz, *a.g.e.*, 26; M. Baha Tanman, *a.g.e.*, s. 38.

⁴⁰ *Polonyalı Simeon'un Seyahatnamesi* 1608-1619, Haz. Hrand D. Andreasyan, İstanbul 1964, s. 127; Mehdi Fraşerli, *a.g.e.*, s. 123.

⁴¹ Ebû Abdullah Muhammed İbn-i Battuta Tanci, *Seyahatname*, Haz. A.Sait Akyut, İstanbul 2005, s. 66.

Kudüs daha Müslümanlar tarafından fethedilmeden önce Rum, Süryani, Ermeni, Kıpti ve Habeş cemaatleri tek hiyerarşide yaşamaktaydılar. Fakat 451 Kadıköy Konsili'nde Monofizit inancını benimseyen Süryani, Kıpti ve Ermeni cemaatleri aforoz edilmiştir⁴². Böylece Kudüs hiyerarşisi bütün Diyofizitler⁴³ üzerinde yetkiye sahip Rum Patrikliği ile Süryani, Kıpti ve Habeş monofizit topluluklar üzerinde otoriteye sahip Ermeni hiyerarşisi şeklinde ikiye bölünmüştür⁴⁴. İmparator Justinian (527-565) zamanında da bu Monofizit inancını benimseyen cemaatler Kutsal Yerler ile ilgili bağları kesilerek Kutsal Yerler'den dışlanmışlardır. Bu dışlanma Kudüs'ün Müslümanlar tarafında fethedilmesine kadar devam etti⁴⁵. 638 yılında Kudüs Müslümanlar tarafından fethedilince Monofizitler, Ermeni Piskoposu'nun hâkimiyetinde patriklik olarak teşekkül ettiler. Piskopos Abraham da Kudüs Ermeni Patrikliği'nin ilk patriği olarak atandı. Hz. Ömer, Rum Patriği Sophronios'a bir ferman verdiği gibi Abraham'a da bir ferman vermiştir⁴⁶.

Yavuz Sultan Selim'in Kudüs'ü fethetmesinden sonra Hz. Ömer'in Kudüs'teki gayrimüslimlere verdiği fermanı ve sonradan gelen Müslüman Sultanların verdiği fermanlar gereğince Kudüs Rum Patriği Attalia'ya bir ferman verdiği gibi Ermeni Patriği III. Serkis'e de bir ferman vermiştir⁴⁷. Bu fermanlarla Yavuz, hem Ermenilerin ve Rumların haklarını belirterek haksızlığa uğramalarını engellemiş, hem de haklarını kendilerine tek tek bildirerek, onların diğer mezhep mensuplarının haklarına müdahale etmekten ahkoymuştur. Ancak incelediğimiz defterde Ermeniler ve Rumların muhtelif zamanlarda birbirlerinin haklarına müdahale ettikleri anlaşılmaktadır.

Defterde Rum ve Ermeni cemaatleri arasındaki çekişmeler ile ilgili H.1044, H. 1067 ve H. 1068 tarihli üç adet vesika vardır. Bu vesikalardan anlaşıldığı kadarıyla Kutsal Yerler'de Ermeni ve Rumları karşı karşıya getiren en önemli iki sebep; Kamame Kilisesi'nde ayin önceliği ile Süryani, Kıpti ve Habeş cemaatlerinin tabiiyeti meselesidir. H. 1044 tarihli ilk vesikada Rumlar, kadimden beri Kamame Kilisesi'nde nar ziyareti ve sair diğer ayinlerde Hristiyan cemaatleri içinde ilk sırada yer aldıklarını belirtip, Ermeni taifesinin akçe yardımıyla ellerine sahte bir hüccet geçirecek bu kaideyi bozduklarını ve Rumlara zulm ettiklerini bildirmişlerdir.

⁴² Mehmet Aydın, "Hristiyan Konsillerine Genel Bir Bakış", *Belleken*, LIV/209, Ankara 1990, s. 376; Ahmet Hikmet Eroğlu, "Hristiyanların Bölünme Sürecine Genel Bir Bakış", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XXXXI., Ankara 2000, s. 312.

⁴³ Diyofizitizm, Hristiyanlıkta İsa'nın şahsında birbiriyle birleşmez, ayrılmaz ve karışmaz iki ayrı tabiatın, yani tanrısal ve insani tabiatın mevcut olduğunu savunan kristolik bir akımdır. Diyofizit akide, Süryaniler, Ermeniler ve Kıptiler gibi monofizitliği savunan gruplar haricinde diğer Hristiyan mezheplerin birçoğu tarafından kabul edilmiştir. Bkz. Şinasi Gündüz, *a.g.e.*, s. 98.

⁴⁴ Avedis K. Sanjian, *The Armenian Communities In Syria Under Ottoman Dominion*, Harvard Universty Press, 1965, s. 96.

⁴⁵ Oded Peri, *a.g.e.*, s. 41-42.

⁴⁶ Canan Seyfeli, "Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlerin İdari Yapısı: Ermeniler Örneği", *Millet ve Nihal İnanç, Kültür Ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, S. 2, Haziran 2005, s. 129; Moshe Gil, *a.g.e.*, s. 53.

⁴⁷ Ermeni Patriği III. Serkis'e verilen ferman için bkz. Karakoç Sarkis, *Külliyât-ı Kavânîn*, Belge No: 2599; Yavuz Ercan, *a.g.e.*, s. 15-17.

Bunun üzerine Rum ve Anadolu kazaskeri huzurunda yapılan divanda Ermeni ve Rumların ellerindeki temessukatlar incelenerek Ermenilerin ellerindeki hüccetin kadime mugayir olduğu ve akçe yardımıyla alındığı tespit edilmiştir. Netice Kamame Kilisesi'nde ayin önceliği tekrar Rumlara verilerek diğer cemaatlerin bu kaideye uymaları bildirilmiştir.

H. 1067 tarihli ikinci vesikada, Rumların tasarruflarında bulunan Kutsal Yerler bir bir sayılarak bunların Hz. Ömer, Yavuz ve Kanuni döneminde verilen fermanlar gereğince tasarruflarında bırakıldığı belirtilip Habeş, Gürcü, Kıpti ve Süryani cemaatlerinin Rum Patriğine tabi olduğu söylenerek Frenk ve Ermeni cemaatlerinin buna müdahale etmemeleri gerektiği vurgulanıyor. Ayrıca Ermenilerin Habeş cemaatinin kendilerine tabi olduğunu ve ziyaretgâhlarının kendilerine mahsus olduğunu söylemelerine karşılık H. 1047 tarihli vesikaya atf yapılmış ve Ermenilerin ellerindeki vesikaların sahih olmadığı buna karşılık Rumların ellerindeki vesikaların sahih olduğu için Ermenilerin buna müdahale etmemesi belirtilmiştir⁴⁸. Defterdeki üçüncü vesika da ise, Ermenilerin ilan edilen iki fermanın memnun kalmadıkları ve yine Rumların haklarına müdahale ettikleri görülmektedir.

H. 1068 tarihli bu vesikada Kudüs Rum Patriği Paisios (Paişyoş-پایش یوش), Ermenilerin daha önce müdahale ettikleri manastırları ve ziyaretgâhları Rum taifesine geri verip, temessukatları sicille kayıt ettikten sonra Mar Yakub Gürcü Manastırı, bahçe ve tevabi, Beytüllahm Kilisesi'nin demir kapısının anahtarını, kilisenin üstündeki Habeş cemaatine ait odaları ve önündeki bahçeyi Rumlardan zorla aldıklarını belirtmektedir. Neticede zikredilen yerler, kilisenin anahtarı Rumlara teslim edilerek ve kilisenin bahçesinde Ermenilerin ihdas ettikleri duvar yıkılmasına, Ermenilere hiçbir taarruz ve haklarına müdahale edilmemesine karar veriliyor.

10 Numaralı Kilise Defteri'nde Ermenilerden sonra Rumlarla çekişen ikinci cemaat Latinler'dir. Haçlı Seferleri sonrasında Kutsal Yerleri terk eden Latinler, XIV. yüzyılın ilk yarısında Kutsal Yerler'e geri dönmek için uğraşlar başlatmışlardır. Nihayet Fransisken⁴⁹ rahipleri paranın

⁴⁸ Süryani, Kıpti ve Habeş, cemaatlerin Rumlara mı yoksa Ermenilere mi tabi olduğu esasen bölgede oldukça sık rastlanan bir problem olup, Rum ve Ermenilerin Kutsal Yerler üzerindeki nüfuz çekişmesinden kaynaklanmaktadır. Bu konuyu Rum Patrikhanesi ilk kez XVI. yüzyılın ortalarında gündeme getirmiş ve Ermeni Patrikhanesi'ne bağlı kiliselere müdahale etmeye başlamıştır. Rumlar bu dönemde Habeş Kilisesi'nin kendilerine tabi olduğunu savunmuşlarsa da çabaları sonuçsuz kalmıştır. H. 963 tarihinde Ermeni ve Rum patrikleri huzurunda Divan-ı Hümayunda yapılan duruşmada Sırp ve Gürcülerin Rum taifesinin; Süryani, Kıpti ve Habeş taifelerinin Ermeni taifesinin yamak ve hemmilletleri oldukları her iki tarafça kabul edilmiştir. Ancak konuyla ilgili arşiv belgelerinden anlaşıldığı kadarıyla Rum ve Ermeni cemaatleri arasındaki bu mesele XIX. yüzyılın sonuna kadar devam etmiştir. Bkz. BOA, Hatt-ı Hümayun, 526/25754; BOA, A.DVNS. KLS. d, No: 9, s. 76; Karakoç Sarkis, *Külliyât-ı Kevânin*, Belge No: 2937; 2506; 2615; 3403; Sami Kılıç, İhsan Satış, "Osmanlı Arşiv Vesikalarına Göre Hristiyan Cemaatlerin Kamame Kilisesi İle İlgili Tartışmaları", *History Studies- International Journal Of History*, 3/3, Kasım 2011, s. 237-238; Bilgehan Pamuk, "Osmanlılar Zamanında Rum-Ermeni Kiliseleri Arasındaki İlişkiler (Kudüs Örneği)", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S: 16 (2001), s. 233-257; Yavuz Ercan, *Kudüs Ermeni Patrikhanesi*, s. 20; M. Macit Kenanoğlu, *a.g.e.*, s. 116.

⁴⁹ Fransisken Tarikatı, 1209'da Assisili Aziz Francis tarafından kuruldu. Bir İtalyan rahibi olan ve kendini Tanrı'nın hizmetine adan Francis, 1208 ya da 1209 yılında çevresine kendisi gibi, İsa'nın isteğine göre yoksulluk hayatı sürmeye ant içmiş müritleri toplayarak bir tarikat kurdu. Papa III. Innocentus 1210'da Francis'in kurduğu tarikata ait düzeni kabul etmiş olup, 1223'de tarikat son şeklini almıştır. Sonraki dönemlerde de tarikat, ruhsallar ve daha ılımlı olanlar şeklinde iki gruba ayrıldı. Bkz. Şinasi Gündüz, *a.g.e.*, s.133. Ayrıntılı bilgi için bkz. Norman Scott Johnson, *Franciscan Passions: Missions To The Muslims, Desire For Martyrdom And Institutional Identity In The Later Middle Ages*, Ph.D, The University of Chicago, Chicago 2010.

da yardımıyla Roma Katolik kilisesinin kutsal topraklara geri gelmesini başardılar. İlk Fransisken rahipleri 1333'te kutsal topraklara geldiler ve on yıl sonra bu rahipler Batı Roma Katolik Kilisesi'nin kutsal topraklardaki temsilcileri oldular⁵⁰. Anlam kargaşasına yol açmamak için burada Latin tabiri üzerinde biraz duralım. İzmir, Halep ve sair yerlerdeki ruhbanlardan bahsedildiğinde Fransız ruhbanı denildiği halde Kudüs'teki Kutsal Yerler'den bahs olundukça Frenk tabiri kullanılır⁵¹. İncelediğimiz 10 Numaralı Kilise Defteri'nde de Latin tabirinden çok *Frenk* (فرنك) ve *Efrenç* (افرنج) tabirleri kullanılmıştır. Acaba bu tabirlerin manası bir midir yoksa başka başka mıdır?

Osmanlı vesikalarında Rum Katolikleri ile Avrupa Katoliklerini ayırmak için Latinler ve Katolikler ayrı ayrı olarak belirtilmiştir. Binaenaleyh defterimizde geçen Frenk ve Efrenç tabirinden kasıt ise Avrupalı Katolikler'dir. Nitekim Kutsal Yerler'de Latinlerin haklarını savunan tek Romalı Katolikler Fransisken tarikatının ruhanileridir yani bunları çoğu İtalyan ve İspanya olmak üzere muhtelif Avrupa ülkelerinden gelen rahiplerdir⁵². Diğer tarikatlara mensup olan Katolik ruhanileri bu işlere karışmazlardı. Kudüs'te 1847'den itibaren bir Latin Patriği varsa da⁵³, kilise meselelerinde Fransiskenlere müstakilen amirlik eden *Custode des Terres Saintes* (*Küstod*) unvanlı bir rahip vardır⁵⁴.

Defterde Rumlar ile Latinler arasındaki sürtüşmeler ile ilgili sırasıyla H. 1047, 1054, 1086, 1088 ve 1099 tarihli beş vesika vardır. IV. Murat dönemine ait H. 1047 tarihli ilk vesikada öncelikle Rumlara ait Kutsal Yerler bir bir sayılarak Beytüllahm Kilisesi'nin üç adet anahtarının Hz. Ömer zamanından beri Rumların tasarrufunda bırakıldığı ve Frenklerin buna müdahale ettikleri belirtilir. Aralarındaki sürtüşmeyi Kudüs mahkemesi çözemeyince, İstanbul'da Şeyhülislam Yahya Efendi, vezirler ve kazaskerler tarafından kurulan özel bir divanda inceleyerek, Rumların lehinde hükme bağlanmıştır. Ardından Frenkler duruma tekrar müdahale edip kilisenin bir anahtarı bize verildi deyip, üç adet anahtarı Rumların ellerinden alıp, cümlesini kiliseden çıkarmışlardır. Ayrıca Beytüllahm karyesindeki reayayı da kendi "*ayin-i batıllarına*" tabi kılıp, oğullarını Avrupa memleketlerini götürmüşlerdir. Neticede Rumlara ait Kutsal Yerler ve kilisenin anahtarları Frenklerden alınarak Rum Patriğine teslim edilmiştir. Ayrıca Frenklere dahl ve taarruz ettirilmeyip Kutsal Yerleri ziyaret etmek istediklerinde Rum Patriğinden izin almaları gerektiği ısrarla vurgulanmıştır. Sultan I. İbrahim'in dönemine ait olan H.1054 tarihli ikinci vesika ise, H. 1047 tarihli vesika ile aynıdır. Vesikada geçen "*cülûs-ı hümayûn-ı sa'âdet-makrûnum vâki' olmağla evvel emir tecdid olunub*" cümlesinden Rumların Kutsal Yerler'de sahip oldukları imtiyazât-ı kadîmelerini müeyyed eden ferman olduğu anlaşılıyor.

⁵⁰ Chaim Wardi, "The Question of the Holy Places in Ottoman Times", *Studies On Palestine During The Ottoman Period*, Edr. M. Ma'oz, Kudüs 1975, s. 387; Oded Peri, *a.g.e.*, s. 43.

⁵¹ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I., İstanbul 1983, s. 635; Mehdi Fraşerli, *a.g.e.*, s. 92.

⁵² Roberto Mazza, *Jerusalem-From The Ottomans to The British*, Londra-New York 2009, s. 52-53; Charles A. Frazer, *Catholics And Sultans-The Church And The Ottoman Empire*, Cambridge University Press 1983, s. 60.

⁵³ Samuel J. Kuruvilla, "The Politics of Mainstream Christianity in Jerusalem", *History Studies*, Middle East Special Issue 2010, s. 209.

⁵⁴ *Mehmet Tevfik Biren'in II. Abdülhamid, Meşrutiyet ve Müstareke Devri Hatıraları*, I., s. 81.

H.1086 ve H. 1088 tarihli vesikalar IV. Mehmet dönemine aittir. IV. Murat ve I. İbrahim dönemlerinde Rumlara gösterilen teveccühler Latinlere ağır gelmiş olacak ki bu dönemde Rumlara yeni bir dramatik kriz yaşadılar. Bu dramatik krize şahitlik eden H.1086 tarihli vesikada 1669-1707 yılları arasında Kudüs Rum patrikliği makamında bulunan Dositheos (Dositheos-دوسى ت اوس), Hz. Ömer zamanından beri Kamame Kilisesi'ndeki İsa'nın kabrinde ayın yapma hakkının Rumlara ait olduğunu, daha sonra diğer Hristiyan cemaatlerin ayın yaptığını belirtilip, Latinlerin buna müdahale ederek türbenin üzerini örterek, sair yerlerde türlü biatler ihdas edip birkaç seneden beri olagelen ayinleri bozduklarını ve kilisedeki bir rahibi katl, ikisini de yaraladıklarını merkeze bildiriyor. İstanbul'da Veziriazam Ahmet Paşa ve kazaskerler huzurunda yapılan divanda Latinlerin Rumlardan zorla aldıkları haklar ve Kutsal Yerler Rumlara geri verilerek daha önceki sultanlar tarafında verilen fermanların geçerli olduğu ve hükm-ı hümayûnun Rum Patriği olanların ellerinde yenilenmesi gerektiği vurgulanmıştır. H.1088 tarihli ikinci vesika 1086 tarihli vesika ile aynıdır. Sadece 1086 tarihli vesikada İstanbul'da yapılan divanda veziriazam Ahmet Paşa'nın ismi geçerken, 1086 tarihli vesikada ise, "*vüzerâ-yı 'izâm ve kâdiaskerlerim huzûrunda*" şeklinde biraz daha kapalı bir ifadeyle belirtilmektedir.

Defterimizdeki H. 1099 tarihli son vesika Sultan II. Süleyman devrine aittir. Vesikadan anlaşıldığı kadarıyla II. Süleyman'ın cülûsı vesilesiyle Rumların Kutsal Yerler'de sahip oldukları imtiyazât-ı kadîmelerinin yenilendiği anlaşılıyor. Ferman, IV. Murat ve IV. Mehmet zamanlarında Rumlar ve Latinler arasında yaşanan anlaşmazlıkları daha ayrıntılı anlatılıp divanda verilen hükümlerin hala geçerli olduğunu belirtmektedir. Ayrıntılardan birini örnek verecek olursak, diğer fermanlarda Kutsal Yerler'de sakin olan Rumlar hakkında sayı verilmezken, bu fermanında Rumların 36 kişi olduklarını, bunlardan sadece üç kişinin Kamame Kilisesi'nde mütemekkin oldukları belirtilmektedir.

SONUÇ

10 Numaralı Kilise Defteri'ndeki 13 adet vesikadan anlaşıldığı kadarıyla, Hz. Ömer zamanında Kudüs'teki Hristiyanlara ait Kutsal Yerler'de Rumlara bazı muafiyetler ve imtiyazlar tanındığı ve bu muafiyet ve imtiyazların Osmanlı Devleti'nde de devam ettirildiği anlaşılmaktadır. Osmanlı Devleti'nde Rumlara verilen muafiyet ve imtiyazlar Hz. Ömer'in Kudüs Rum Patriği Sophronios'a verdiği ferman esas alınarak, Fatih Sultan Mehmed, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman zamanında verilmiştir. Ayrıca her saltanat değişikliğinde yenilenen fermanlarda, "*kadîmden vaki olan kilise ve manastırları ve ziyaretleri içeri ve taşrada kadîmden ne minval üzere zabt u tasarruf edegelmişler ise ol minval üzere*" anlayışıyla hareket edilerek, Rumlara tamnan muafiyetler ve imtiyazlar yenilenmiştir. Kudüs'te Rumlara verilen muafiyetlere, imtiyazlara ve bir anlamda Kutsal Yerler'de öncelikli konumlarına zaman zaman Ermeniler ve Latinler müdahale etmişlerdir. Mahalli kadılar tarafında çözülemeyen bu meseleler İstanbul'da divanda incelenerek Rumların hakları korunmuştur. Ayrıca cemaatler arasında çıkan anlaşmazlıkta Hz. Ömer, Yavuz ve Kanuni'nin Rumlara verdiği fermanların esas alındığı da defterdeki vesikalarda açık bir şekilde görülmektedir.

10 NUMARALI (KAMAME) KİLİSE DEFTERİ**Sahh****'İzzetlü Re'isü'l-küttâb Efendi**

Rum tâ'ifesinin Kuds-ı Şerîf'e müte'âllik umûrları için ref'-i rif'aten iltimâslarına binâ'en 'arz-ı hâllerinde tevârih-i muhtelifle ile ba'zı senedâtları olduğunu tahrîr idüb lâkin kaydları 'atik olmakdan nâşî defterlerinin ihrâç ve tettebbu'ı 'asir olmağla yedlerinde olub ibrâz ittikleri ma'mûlün-bih senedâtlarından kaydları mevcûd olanlar 'arz-ı hâlleri hâmişine derkenâr ve olmayanlar gereği gibi taharrî olunarak başka kâğıda kalemlerinden hülâsaları ihrâç olunmak husûsunu Dîvân-ı Hümâyûn kalemî kâtibinden bir müteyakkız ve müteharri kimesneye tenbih eyleyüb ba'de kuyûdât-ı merkûmenin hülâsalarını huzûrumuza 'arz eylesin deyû

Buyuruldu

Fî 15 ZA Sene 1152

Yâ Allâh**Ömerü'l-Hattâb****Sûret-i mersûm-ı Hazret-i Ömerü'l-Hattâb****Bismillahirrahmanirrahim**

Bizleri İslam ile izzetli kılan ve bizlere İman ile ikramda bulunan, Nebi Muhammed (s.a.v.) ile merhamet eden, delalet ve sapkınlıktan doğru yolu erdiren, dağıdıktan sonra bizleri bir araya getiren, kalplerimizi birbirine ısındıran, düşmanlara karşı bizleri muzaffer kılan, bizleri farklı ülkelere yerleştiren, birbirlerimizi seven kardeşler kılan Allaha hamdolsun. İşte ey Allah'ın kulları! Allah'ın bu nimetine karşı Allaha şükrediniz.

Bu ahidnâme, Ömer İbnü'l-Hattab'dan değerli Patrik Sofroniyos'a verilmiş ahd u misaktır. O; buldukları yerlerdeki keşişler, rahipler, rahibeler, ra'iyeti olan Kudüs-i Şerif'teki Tûr ez-Zeytun'da bulunanların patriğidir. Bu ahitname nerde olurlarsa olsunlar ve nerede bulurlarsa bulunsunlar bütün re'âyayı, papazları, rahip ve rahibeleri kapsar ve bu ahidnâme ve sözleşme bütün bunlara bir güvencedir.

Bu kapsamda zimmî olan kimse zimmet hükümlerine uyarsa biz müminler ve bizden sonra yönetimi üstlenenle tarafından kendisine güvence vermek ve kendisini korumak vacip olur. Böylece zimmet ehli sergilemiş oldukları itaat ve boyun eğmeye karşılık olarak ihtiyaçları karşılanı.

Aynı zamanda bu belge ve ahidnâme onlara, kiliselerine, evlerine ve yurtlarına ve Kudüs içinde ve dışında bulunan ellerindeki bütün ziyaret yerleri olan Kamame, Beytüllahm, Mevlid-i İsa (a.s.) el-Kuberâ Kilisesi, Güney, Kuzey ve Batı tarafından üç kapısı bulunan Üç Kapılı Ma-

ğaralarına ve orada Kudüs'te bulunan diğer farklı Hristiyan grupları olan el-Kuruc, el-Habeş ve dışarıdan ziyaret için gelen Fransızlar, Kıptiler, Süryaniler, Ermeniler, Nesakiriler, Yakubiler, Maruniler için bir güvencedir. Bunlar adı geçen Patrike tabidirler. Bu patrik onlardan önce gelir. Çünkü gönderilmiş Habib ve kerim olan nebi hazretleri tarafından bizzat kendi şerefli elinin mührü ile onlara eman ve güvence verilmiş ve şerefendirilmişlerdir. Ve bu nebi onların işlerini görmeyi ve onlara güvence vermeyi emretmiştir. Aynı şekilde biz müminler de onlara iyilikte bulunmanın hürmetine karşılık olarak bizlerde onlara iyilikte bulunacağız. Böylece onlar cizye, ğafr ve diğer mevâcib denilen vergilerden mi'afurlar.

Aynı şekilde karada ve denizde her türlü tehlikeden korunmuşlardır. Kamame'ye ve diğer ziyaretgahlarına girişlerinde kendilerinden herhangi bir şey alınmaz. Ancak Hristiyan eliyle Patriki ziyarete gelmek üzere Kamame'ye gelenlerden bir dirhem ve bir dirhemden üçte biri kadar (1 dirhem + 1/3 dirhem) ücret alınır.

Müslüman her bir mümin erkek ve kadın ister sultan olsun, ister hâkim olsun, isterse yeryüzünde hükmeden herhangi bir vali olsun, ister zengin olsun, isterse fakir, kendisiyle emr olduğu bu hususları muhafaza eder ve korur.

Hristiyan reislerine bu ferman sahabe-i kiramdan Abdullah, Osman bin Affan, Sa'd bin Zeyd, Abdurrahman bin Avf ve diğer sahabe kardeşlerinden oluşan şerefli kalabalık bir sahabe gurubunun huzurunda verilmiştir. Bu yazılı fermada açıkladığımız hususlara ri'âyet edilsin, uygulansın ve ellerinde bulundursunlar.

Efendimiz Muhammed (s.a.v.) ve onun ehli beytine ve ashabına salât ve selam olsun. Âlemlerin Rabbi olan Allaha hamd olsun. Allah bize yeter. O ne güzel vekildir.

20 Rebî'u'l-evvel 15 H.

Müminlerden her kim bu belgeyi okur ve buna aykırı davranırsa şimdiden kıyamete kadar Allah'a verdiği sözü bozmuş ve Allahın sevgili elçisine buğzetmiş sayılsın.

Fatih Sultân Mehmed Hân Hazretlerinin hatt-ı hümâyûnlarıyla mu'anven ihsân buyurdıkları emr-i 'âlîşândır

Mücibince 'amel olma. Her kim hatt-ı hümâyûn-ı sa'âdet-makrûmı fesh iderse Allah'ın la'netine uğrasun

Sebeb-i tahrîr-i tevkî'-i refî'-i hümâyûn-ı vâcibü't-tastîr-i yarlıĝ-ı belîĝ-i hümâyûn nassarahu'llâhu te'âlâ ilâ yevme yub'asûn oldur ki bi izni'llâhi te'âlâ Hazret-i Resûl-ı Ekrem hurmetiyle Makâm-ı Kostantiniyye feth ü fütûh oldıkda etrâf ü eknâfdan olan şâhlar ve krallar Âsitâne-i Sa'âdetime elçiler gelüb feth ü fütûhü 'arz idüb bu def'a Kuds-ı Şerif'de olan Rumların Patriĝi Atnasiyos nâm râhib ruhânlar ile gelüb Âsitâne-i Sa'âdetime yüz sürüb ve Hazret-i Resûl-ı Ekrem hazretlerinin salla'llâhu 'aleyhi vessellem hazretlerinin mübârek eliyle ve pençe-

siyle imzâlu olan hatt-ı hümâyûnları ve Hazret-i Ömer bin Hattab hazretlerinin radiya'llâhu te'âlâ 'anh virilen hatt-ı kûfi ile ve selâtîn-i mâziyyeden hatt-ı hümâyûnları ibrâz idüb ve ricâ eyledi ol minvâl üzere Kuds-ı Şerîf içerü ve taşrasında namâzları ve ziyâretleri ke'l-evvel Hazret-i Resûl-ı Ekrem salla'llâhu 'aleyhi vessellem hazretlerinin ve Hazret-i Ömer radiya'llâhu te'âlâ 'anh hazretlerinin ve selâtîn-i mâziyyeden sadaka ve ihsân olunan hatt-ı hümâyûnları mûcibince zabt u tasarruf eyleyeler imdi kadîmden fermân ve sadaka olan üzere içerü olan Kamame ile cem'-i namazgâhları ve ziyâretleriyle ve Gürci Manastırı olan Mar Yakub ve Kuds-i Şerîf taşrasında olan manastırlar ve kiliseler ve Hazret-i İsa 'aleyhi's-selâm hazretlerinin doğduğı Beytü'l-lahm Kilise-yi Kebîri ve mağara ve kilisede olan üç kapu miftâhlarıyla şimâl ve kible ve garbî tarafından içinde olan cem'-i millet-i Nasrâniyye Kuds-i Şerîf patrikleri yamakları bu vakf olan eşyaları bâc ve harâcdan ve fâkîrlerden ve sâ'ir tekâlif-i 'örfiyyeden kadîmden sadaka ve ihsân ve fermân olunan üzere küllisinden mu'âf ve müsellemler için ricâ eyledükleri ecden imdi kadîmden Hazret-i Resûl-ı Ekrem hazretlerinin salla'llâhu 'aleyhi vessellem hazretlerinin ve Hazret-i Ömer radiya'llâhu te'âlâ 'anh hazretlerinin ve selâtîn-i mâziyyeden sadaka ve ihsân ve fermân olunan hatt-ı hümâyûnları mûcibince cenâb-ı celâletim dahî sadaka ve ihsân ve fermân-ı âlişânım olmuşdur tasarrufumda ve hükmümde olan memleketler eğer deryadan ve eğer karadan hâkimü'l-vakt olanlar Kuds-i Şerîf Patriği ve ruhbânları mezbûrlara himâyet ve sıyânet ve âherden kimesne rencide eylemeyeler ve eğer Hazret-i Resûl-ı Ekrem salla'llâhu 'aleyhi vessellem hazretleri sadaka ve ihsân olunan mübârek pençesiyle imzâlu hattı ve Hazret-i Ömer radiya'llâhu te'âlâ 'anh hazretlerinin virdüğü kûfi ile hattı ve selâtîn-i mâziyyeden sadaka ve ihsân olunan hatt-ı hümâyûnları ve hâlâ sadaka ve ihsân olunan hatt-ı hümâyûn-ı sa'âdet-makrûn ve fermân-ı âlişânı eğer bundan sonra gelen halifeler ve vüzerâ-yı 'izâmlardan ve 'ulemâdan ve ehl-i 'örfden ve kapum kullardan ve sâ'ir Ümmet-i Muhammed'den akçe için veyahud hâtır için feshine murâd iderler ise Allâh'ın ve Hazret-i Resûl'ün hışmına uğrasun şöyle bileler 'alâmet-i şerîfe i'timâd ve inkıyâd kılalar tahrîren fi evâsıt-ı şehri-i Şevvâli'l-mükerrrem sene isnâ ve sittîn ve semâne-mi'ete sene 862

Be-makâm-ı Kostantiniyye

Fâtihi Kuds-ı Şerîf merhûm Sultân Selim Hân hazretlerinin hatt-ı hümâyûn ile mu'anven ihsân buyurdıkları emri 'âlişândır

Emri şerîfim mûcibince 'amel her kim bir gayr-i şekli iderse ve bozarsa Allahu te'âlânın kılıcına uğrasın

Bi avni'llâhi te'âlâ ve Resûlihi habîbi Kuds-ı Şerîf ['den] Beytü'l-lahm'a gelüp Saferü'l-hayrın yiğirmi beşinci gününde feth-i bâb olunub Rum keferesine patrik olan Attalia nâm râhib cümle râhibân ile ma'ân re'âyâ ve berâyâ gelüb itâ'at ve ricâ ve temennâ kılmuşlardır kadîmden vâkı' olan kilise ve manastırları ve ziyâretleri ve içerü ve taşrada kadîmden ne minvâl üzere zabt u tasarruf idegelmişler ise ol minvâl üzere mezbûr patrik dahî zabt u tasarruf eyleye

ve Hazret-i Ömer radiya'llâhu 'anh hazretlerinden olan 'ahidnâme-i hümâyûn ve selâtîn-i mâziyyeden olan evâmîr-i şerîfeleri mücibince zabt u tasarruf eylemek için deyu buyurdum ki, hükm-ı şerîfe mücibince zabt u tasarruf eyleye Kamame kapusu karşusunda ve kible tarafında mugtesil kadîmi iki şem'dan ve kanâdiller ve yine mahall-i mezbûrda vâkı' patriklîğe tâbî' gulgule üzerinde dört kemerin aşâğısı ve yukarısı ve Sitti Meryem üzerinde yedi kıt'a kemerler zir ve bâlâsı ve kilise-i kebîr ortası ve türbesi ma'ân cümle ziyâretleri ve taşra Kamame havlısı üç kiliseleri ve karşusuna Kilise-i Mar Yuhanna ve patrik mütemekkin olan evlerde kilise olan Elene dimeğle ma'rûf ve Mar Tekilla ve Sitte Yani ve Mar Eftimiyos ve Mar Mikail ve Mar Yorgi ve Mar Yuhanna ve Yakmiya ve Mar Vasil ve Mar Nikola ve Mar Dimitri ve Sitti Meryem ve diğer Mar Yuhanna ve diğer kilisesi ve Mar Yakub Gürcü Manastırı ve Mar Yorgi nâm kiliseleri ve Kuds-ı Şerîf taşrasında Meryem Ana makberesi ve Mar Seyon ve Hazret-i İsa'nın zindanı Hanan'ın evi sahrada olan makbereleri ve Gürcü Manastırı mesâlibi ve Mar Simon ve Mar İlyas Manastırı ve bağ ve zeytûn ve Mar Sava Manastırı ve Karye-i Beyt-i Jala Mar Yorgi ve Hazret-i İsa 'aleyî's-selâmın doğduğu Beytül-lahm nâm mağara ve kenisede vâkı' mevzi-i şimâl ve kible taraflarında olan iki kapunun miftâhları ve etrâfindan olan iki kıt'a bağçe ve zeytunluk ve makberelikleri ve sâ'ir karyelerde olan kilise ve manastırları ve patriğe tâbî' olan Gürcü ve Habeş ve (Sırb) Süryani ve sâ'ir vakf olanları ve metropolidleri ve râhibleri ve mürd olan metropolid ve piskopos ve râhiblerin metrûkâtları ahz u kabz idüb ve Kuds-ı Şerîf'in kapusunda zezem suda ve Arap fenârında ve iskelelerde ve keşf ittiklerinde ve gümrük ve bâc ve sâ'ir tekâlif-i 'örfiye bi'l-küllîye mu'âf ve müsellemler mezbûr veçh-i meşrûh üzere olan emr ü şerîfim mücibince âher millet müdâhale ve rencide eylememek sâ'ir milletden Rum Patriği olan mukaddem ola Hazret-i Ömer radiya'llâhu 'anh hazretlerinin 'ahidnâme-i hümâyûn ve selâtîn-i mâziyyeden olan evâmîr-i şerîfeleri mücibince ben dahî virdim ve buyurdum ki hükm-i şerîfim mücibince ba'de'l-yevm veçh-i meşrûh üzere olan emrime sultân olanlar yâhûd ve vüzerâ-yı 'izâm ve 'ulemâ ve sulehâdan ve kadılardan ve mîr-i mîrân ve mîrlivâ ve voyvodaları ve beytül-mâl-ı kassâm âdemleri ve subaşlıları ve zu'amâ ve erbâb-ı timâr ve müferrika ve çâvuş ve sipâh ve yeniçeri ve sâ'ir kapum kullarından her kim fesh-i murâdları olur ise Allâhu te'âlânın hışmına 'azâbına uğrasun deyu bu hükm ü hümâyûnımı mezbûrların yerlerine ibkâ idüb 'alâmet-i şerîfe i'timâd kılalar tahrîren fi sene selâse ve işrûn ve tis'a mi'e

Be-makâm-ı Kuds-ı Şerîf

Sene 923

Merhûm Sultân Süleyman Hân Hazretlerinin hatt-ı hümâyûnları ile mu'anven ve ihsân buyurdıkları emr-i 'âlişândır

Emr-i şerîfim mücibince 'amel oluna feshine her kim murâd ider ise Allahu te'âlânın 'azâbına ve hazret-i Resûl-ı Ekrem'in hışmına uğrasun

Kuds-ı Şerîf Sancağı begi ve Kuds-ı Şerîf Kâdisi'na hüküm ki

Hâlâ Kuds-ı Şerîf'de sâkin olan Rum Patriği Bermanus Yermenos nâm râhib Der-sa'âdetime 'arz-ı hâl sunub cennet-mekân-ı firdevs-âşiyân merhûm ve mağfûrun-leh babam Sultân Selim Hân 'aleyhi'r-rahmeti ve'r-rıdvân zamân-ı feth-i şerîflerinde olan patrik Attalia nâm râhib ve sâ'ir râhibân tâ'ifesi ve re'âyâ ve berâyâ cümlesi varub merhûm babam Sultân Selim Hân 'aleyhi'r-rahmeti ve'r-rıdvân hazretlerine ricâ ve temennâ kıldılar ki kadîmden vâkı' olan kiliseleri ve manastır ziyâretleri ve içerü ve taşralarda kadîmden ne minvâl üzere zabt u tasarruf idgeldikleri hususları yine olmasa minvâl üzere zabt u tasarruf eyleyeler ve Hazret-i Ömer radiya'llahû te'âlâ 'anh hazretlerinden olan 'ahidnâme-i hümâyûn ve salâtın-i mâziyyeden olan evâmîr-i şerîfeleri mücibince merhûm babam Sultân Selim Hân 'aleyhi'r-rahmeti ve'r-rıdvân hazretleri dahî hatt-ı hümâyûn-ı sa'âdet-makrûn ihsân idüp buyurmuşlar ki kilise ve manastırları ve ziyâretleri ve içerü ve taşralarda olan Kamame kapusu karşusunda ve kible tarafında mugtesil iki şem'dân ve kanâdiller ve mahal-i mezbûrda vâkı' patrikliğe tâbi' gulgule üzerinde dörd kemerin aşağı ve yukarı ve Sitti Meryem üzerinde yedi kıt'a kemerler zir ve bâlâsı ve kilise ve küberâsı ortası ve türbesi ve ma'ân cümle ziyâretleri ve taşra Kamame havlısı vâkı' üç kiliseleri Kilise-i Mar Yuhanna merdubân üzerinde Elena Kilisesi dimeğle ma'rûf ve patrik mütemekkin olan evlerde kiliseyi ve iki yol üzerinde olan kemerleri ve karşusunda olan manastır ve Mar Tekilla ve Sitti Yani ve Mar Eftimiyos ve Mar Fenarine ve Mar Mikail Manastırı ve Mar Yorgi ve Deramud ve Mar Yuhanna ve bağçe ve Mar Vasil ve Mar Toduri ve Mar Nikola ve Mar Dimitri ve Sitti Meryem ve diğer Mar Yuhanna ve diğer kilise-i Mar Yakub Gürcüler Manastırı ve bağçeleri ve zeytunları ve Hazret-i İsa 'aleyhi's-selam zindânı ve Mar Yorgi nâm kiliseleri ve Kuds-ı Şerîf taşrasında Meryem Ana makberesi ve Tur-ı Zeytun ve Hazret-i Davud ve Mar Süleyman Kilisesi ve Deyr-i Zeytun ve Hanan'ın evi ve defni olan sahrada makbereleri ve Gürcüler ve Mekril Manastırı ve Musalla nâm Kilisesi ve Mar Simon ve Kıtamon ve Mar İlyas manastırı ve bağ ve tarlaları ve zeytunluk ve Mar Sava manastırı ve Karye-i Beyt-i Jala ve Mar Yorgi ve Hazret-i İsa 'aleyhi's-salâtu vessalam[in] doğduğu Beytü'l-lahm nâm mağara ve kebir kilisede vâkı' şimâl ve kible taraflarında olan iki kapunun miftâhları ve etrâfında olan iki kıt'a bağçe ve zeytunlüğü ve makberelikleri ve sâ'ir karyelerde olan kilise manastırları ve patriğe tâbi' olan Gürcü ve Habeş ve Kıptî tâ'ifesi ve sâ'ir vakf olanları âyin-i bâtulaları üzere nâkûs ve her gece buhûr ittikleri ve âyinleri üzere zuhûr iden nâr-ı şem' ve devr ittiklerinde cümle milletten Rum Patriği ve tevâbi'leri cümlesinden mukaddem varub sonra sâ'ir millet varalar ve mürd olan râhiblerin ve metropolitlerin ve piskoposların ve kalaguryaların metrûkatları mezbûr patrik ahz u kabz idüb ve Kuds-ı Şerîf'in kapusu ve zezem suyu ve Arap fenârında ve iskelelerde ve keşf ittiklerinde ve gümrük ve bâc ve cizye ve kilise meremmâtına vaz'-ı kadîmi üzere fermân olunmak ve odalar binâ eylemek ve kapu ve pencere açmak veyahud kapamak ve evden eve kemer eylemek ve sâ'ir tekâlif-i 'örfiyye küllisinden mu'âf ve musellem olalar min-ba'd âher millet karuşub mudâhale eylemeye cümlesinden Rum Patrikleri mukaddem ve zabtında ola Hazret-i Ömer radiya'llâhu te'âlâ 'anh hazretlerinin 'ahidnâme-i hümâyûn ve merhûm babam Sultân Selim Hân 'aleyhi'r-rahmeti ve'l-gufrân hazretlerinin hatt-ı hümâyûn-ı sa'âdet-makrûnları mücibince ben dahî virdüm ve buyurdum ki hükm-ı şerîfim mücibince

ba'de'l-yevm veçh-i meşrûh üzere olan emrime sultân olsun veyahud vüzerâ-yı 'izâmdan ve 'ulemâ[yı] ve sulehâdan ve mîr-i mîrân ve mîrlivâ [ve] voyvodaları ve beytü'l-mâl ve kassâm âdemleri ve vakıf mütevellileri ve subaşları ve zu'amâ ve erbâb-ı timâr ve müteferrika ve çavuş ve sipâh ve yeniçeri ve sâ'ir ehl-i 'örf tâ'ifesi ve kapum kullarından ve Hazret-i Resûl-i Ekrem salla'llâhu 'aleyhi vessellem hazretlerinin ümmetünden her kim Hazret-i Ömer hazretlerinin 'ahidnâme-i hümâyûnları ve merhûm babam Sultân Selim Hân 'aleyhi'r-rahmeti ve'r-rıdvân hazretlerinin hatt-ı hümâyûn-ı sa'âdet-makrûnları ve hâlâ virilen hatt-ı hümâyûn-ı sa'âdet-makrûnum fesh eylemek murâdları olursa Allahu te'âlâ'nın hışmına ve 'azabına mesûl olalar deyu hatt-ı hümâyûn-ı sa'âdet-makrûnlarımı mezbûrların yedlerine ibkâ idüb 'alâmet-i şerîfe i'timâd kılalar tahrîren fi evâsıt-ı şehri-i Rebî'u'l-evvel sene selâse ve selâsîn ve tis'ami'e sene 933

Bi-makâm-ı Edirne el-Mahrûse

Merhûm Sultân Murad Hân hazretlerinin bâ-telhîs ve hatt-ı hümâyûn ihsân buyurdukları emr-i 'âlîşândır

Rumlar evvel girsun için emr viresin

Kuds-ı Şerîf Mollasına ve Kuds-ı Şerîf Sancâğı beğine ve Kuds-ı Şerîf'de [] mütevellisi [] zîde mecduhûya hüküm ki

Beytü'l-magtis'de vâkı' Kamame-i Kenisa'dan dârendegân-ı fermân-ı hümâyûn Rum tâ'ifesine ve patrikkâhı tarafından dergâh-ı mu'allâma âdemler gelüb ve 'arz-ı hâl sunulub feth-i hâkânîden berü âyîn ve 'âdetleri üzere zikr olunan Kamame-i Kenisa'da duhûl-ı ziyâreti ile zuhûr iden nâr ziyâreti için zamânıyla her sene etrâf ü eknâfdan gelen Ermeni ve Gürcü ve Frank ve Habeş keferesi ve sâ'ir millet-i nasâra tâ'ifesi Rum patriklerine mürâca'at idüb ve kenisa-i mezbûrede aşâğa ve yukarı mahalleri ve kapu önünde tilâvet-i İncil ve gerr devr-i ma'bed ve tertîb-i devr ve gerr her gice buhûr salmak ve nâr-ı mezbûrdan şem' yandırmakdır millet-i mezbûre ve tavâ'ife-i merkûmenin cümlesinden evvel Rum Patrikgâhı ve ruhân ve tâ'ifesi varub cümleden mukaddem bidâ'en hıdmet ve edâ-yı âyîn-i ma'bed itdikden sonra mu'tâd-ı kadîm üzere sâ'ir millet ve tavâ'if dahî yollarıyla gelüb tarîk-i kadîm üzere anlar dahî devr ve edâ-yı âyîn iderler iken hâliyâ zikr olunan tavâ'if-i muhtelifenin Ermeni tâ'ifesinden Kızılbaşdan gelme Gorgor nâm Ermeni ve gayrileri biriküb feth-i hâkânîden berü oligelmişe muhâlif vaz' ve hareket idüb ve akçe kuvvetiyle harekâta muvâfakat itdirüb kadîmü'l-eyyâmdan oligelen âyînlerine muhâlif ellerine bir dürlü hüccet almağla bunların mu'tâd-ı kadîm üzere olan âyînlerin iptâl eyleyüb oligelmişe muhâlif ve 'âdet-i kadîmelerine mugâyir bunların yolların basub ma'bed-i mezbûreye Rum tâ'ifesi ve Rum Patrikgâhı'ndan evvel varub zikr olunan Kamame-i Kenisa-i merkûmede zuhûr iden nâr ve sâ'ir mahallere edâ-yı âyîn itmekde akçe kuvvetiyle mukaddem itmeleriyle kendülere zulm ve hayf eylediklerin i'lâm idüb oligelmişe muhâlif ve mu'tâd-ı kadîme mugâyir Ermeni ve sâ'ir tavâ'if-i muhtelifeden olanlar Rum tâ'ifesine ve patrikgâhına takaddüm itdirilmeyüb cümlesinden evvel bunlar varub edâ-yı âyîn eylemeleri bâbında ellerinde olan tuğralı evâmîr-i şerîfe ve sâ'ir temessükâtların ibrâz idüb

bi'l-fi'l Rum İli ve Anadolu Kâdiaskerlerim olan a'lemînü'l-'ulemâ'î'l-mütebahhirîn efdalü'l-füdelâ'î'l-müteferi'in Mevlânâ Abdullah Venude edâme Allâhü te'âlâ fezâ'iluhû huzûrlarında Ermeni tâ'ifesiyle murâfa'a olub tarafeynin temessükleri görüldükde Ermeni tâ'ifesinin ibrâz eyledikleri hüccetleri devr-i fethdenberü olan âyîn ve 'âdetlerine muhâlif olub bir tarikile mâl kuvvetiyle aldıklar zâhir ve mütebeyyin olduğundan gayri mezkûrân Rum tâ'ifesinin ellerinde olan evâmîr-i şerîfe sahîh ve ma'mûlün-bih hükm-ı hümâyûn olmağla hîn-i murâfa'ada müşârun-ileyhâ Kâdiaskerlerim huzûrunda hakk-ı takaddum Rum tâ'ifesinin idüğüne hükm-birle kat'î cevâb virilüb ve ahvâlleri tafsîl üzere yazılıb pâye-i serîr-i a'lâma telhîs ve 'arz olun-dıkda kadîmden olgeldüğü üzere Rum tâ'ifesi ve patrikgâhı evvel girüb cümle tavâ'if-i milelden takaddüm eyleyeler deyü hatt-ı hümâyûn-ı sa'âdet-makrûnumla fermân-ı 'âlişânım sâdir olmağın Ermeni tâ'ifesi ve gayri millet-i Rum tâ'ifesine ve patrikgâhına takaddüm itdirilmeyüb cümlesinden evvel ve sâ'ir milletden mukaddem Kamame-i Kenisa'ya ve sâ'ir aşâğa ve yukaru mahallere ve devr ve ziyâret olunan mahallerin cümlesine Rum tâ'ifesi ve patrikgâhı evvel varub ziyâret ve edâ-yı âyîn ve 'âdet eylemeleri bâbında fermân-ı 'âlişânım sâdir olmuşdır buyurdum ki emrim üzere Kamame-i Kenisa-i mezbûrede vech-i meşrûh üzere edâ-yı âyîn ve 'âdet ve takaddüm-i ziyâret eyleyüb eğer kapu önünde İncil tilâvet eylemekdir ve eğer aşâğa ve yukaru mahallerde varub edâ-yı âyîn [ve] tertüb eylemekdir ve eğer sâ'ir her gicelerde buhûr salmakdır ve her cum'a gicelerinde nâr-ı mezbûrdan şem' yandırmakdır Ermeni ve gayri millet ve tâ'ife-i Frenk ve Gürcü ve Habeş ve sâ'ir milletin cümlesinden evvel Rum tâ'ifesi ve Rum Patrikgâhı varub olgeldüğü 'âdet-i kadîm üzerine edâ-yı âyîn ve 'âdet ve sarf-ı levâzım ziyâret eyleyüb min-ba'd bunlara zikr olunan tavâ'ifden bir ferdi takaddüm itdirmeyesiz şöyle ki bu emr-i hümâyûnumdan sonra Ermeni tâ'ifesi ve sâ'ir millet ve tavâ'if kanâ'at itmeyüb girüb bir tarikile emr ve hüccet veya gayri temessükât ibrâz idüb bunlardan takaddüm eylemeğe sa'y ü ikdâm iderler ise ol makûle ibrâz eyledikleri temessüklerin ellerinden alub der-kise idüb mü-hürleyüb Âsitâne-i Sa'âdetime havâle eylesesiz ki emrime muhâlif iş eyledikleriçün getürdülüb haklarından geline ve da'vâlarının cevâbları virile ve bi'l-cümle bu bâbda hatt-ı hümâyûn-ı sa'âdet-makrûnumla şeref-südûr bulan fermân-ı kazâ-cereyânım ve hükm-ı hümâyûn-ı sa'âdet-makrûnum mücibince gereği gibi mukayyed olub vech-i meşrûh üzere Rum tâ'ifesine patrikgâhına mu'tâd-ı kadîm ve olugeldüğü âyîne muhâlif bir ferdi ve Ermeni tâ'ifesinden bir ahadî takaddüm itdirmeyesin cümle eğer Ermeni ve eğer Frenk ve Gürcü ve Habeş tâ'ifesinin cümlesinden mukaddem Rum tâ'ifesine ve patrikgâhına Kamame-i Kenisa-i mezbûrda ve sâ'ir ziyâreti lâzım olan mahallerin cümlesinde edâ-yı âyîn ve 'âdet eylemeklerinde takaddüm itdi-rüb bu emr-i hümâyûnumun mazmûn-ı münîfine râzı olmayub hilâf-ı emr-i hümâyûn mezbûr Rum tâ'ifesine ve patrikgâhına tecâvüz ve ta'addî ve tazyik ve te'ezzi idenleri ve memnû' olma-yub 'inâd ve muhâlefet üzere muzırr olanları getürdüb şer'-i şerîf ve kânûn-ı münîf üzere hak-larında lâzım geleni icrâ eylesesin şöyle bilesin ve ba'de'n-nazar bu hükm-ı hümâyûnumı Rum tâ'ifesinin ellerinde ibkâ idüb 'alâmet-i şerîfe i'timâd kılâsım tahrîren fi evâsıt-ı şehri-i Saferi'l-hayr sene erba'a ve erba'in ve elf mine'l-hicreti'l-nebeviyye 'aleyhi efdalü't-tafhiyye

Sene 1044

Be-makâm-ı Kostantiniyye

**Merhûm Sultân Mehmed Hân hazretlerinin bâ-telhîs ve bâ-hatt-ı hümâyûn
ihsân buyurdıkları emr-i ‘âlişândır**

Hazret-i Ömer ve ceddîm Sultân Selim zamânında virilen ‘ahidnâmeler mücibince ‘amel virdim Ermeni dahl itmeye

Sâbıkan Şeyhü'l-islâm olub hâlâ ber-vech-i arpalık Kuds-ı Şerîf Kazâsı'na mutasarrıf olan Mevlânâ Abdurrahman edâme Allâhü te‘âlâ fezâ'iluhûye ve ber-vech-i arpalık Kuds-ı Şerîf Sancâğı'na mutasarrıf olan [] dâme ikbâlühüye hüküm ki

Kuds-ı Şerîf'de vâkı' Rum keferesi patriği ile memâlik-i mahrûsemde olan harâcğüzâr Rum keferesi râhibleri südde-i sa'âdet-medâr ve 'atebe-i 'aliyye-i 'adâlet-karârıma gelüb Kuds-ı Şerîf'de vâkı' Kamame dimeğle meşhûr kenisa ve içinde olan mugtesil ve kadîmî iki şem'dân ve kanâdil ve mahal-i mezbûrda vâkı' patriklîğe tâbî' gulgule yerleri üzerinde dört kemerin aşâğusu ve yukarusu ve Sitti Meryem üzerinde yedi kıt'a kemerin zîr u bâlâsı ve kenisa-yı Kebîr ortası ve türbesi ile cümle ziyâretleri ve taşrada Kamame havlısı ve üç kenisaları ve karşusunda kenisa-yı Mar Yuha ve patrik mütemekkin olduğu evlerde ki kenisa-i Elena dimeğle ma'rûf ve Mar Tekilla ve Sitti Yani ve Mar Aktimos ve Mar Mikail ve Mar Yorgi ve Mar Yuhanna ve bağçe ve Mar Vasil ve Mar Nikola ve Mar Dimitri ve Sitti Meryem ve Diğer Yuhanna ve diğer kenisası ve Gürcü Manastırı ve Mar Yakub ve Mar Yorgi nâm kenisa ve Kuds-ı Şerîf taşrasında Meryem Ana makberesi ve Mersiyon ve Hazret-i İsa'nın zindânı ve Hana'nın evi ve Samarra'da olan makbereleri ve Diğer Gürcü Manastırı musallâsı ve Mar Simon ve Mar İlyas Manastırı ve bağçe ve zeytûn ve Mar Save Manastırı ve Karye-i Beyt-i Jala Mar Yorgi ve Mevlid-i Hazret-i İsa 'alâ nebiyyen ve 'aleyhi's-selâm ki Beytü'l-lahm dimeğle ma'rûf mağara ve kenisada vâkı' mevzi'a şimâlen ve kible tarafında olan iki kapunun miftâhları ve etrâfında olan iki kıt'a bağçe ve zeytûnlüğü ve makbereleri ve sâ'ir karyelerde olan kenisa ve manastırları ve mezbûr patrike tâbî' olan Gürcü ve Habeş ve Süryani ve Kıpti tâ'ifelerinin ziyâretgâhları ve vakıfları Hazret-i Ömer radiya'llâhu te'âlâ 'anh medîne-i mezbûreyi feth itdikde Rum keferesi ve patriklîği ellerinde ve tasarruflarında olmasıçün hatt-ı küfî ile 'ahdnâmeleri olduğundan gayri selâtîn-i mâziyyeden ecdâd-ı 'izâmım Sutân Selim ve Sultân Süleyman Hân tâbe sarâhumâ dahî zikr olunan Kamame nâm kenisayı ve bâlâda mestûr olan ziyâretgâhları ve Rum tâ'ifesine tâbî' olan Gürcü ve Habeş ve Süryani ve Kıpti tâ'ifelerini Rum keferesi patrikleri ellerinde ibkâ idüb Ermeni ve Frenk ve millet-i şekâdan bir ferd dahl u ta'arruz eylemeye deyi Hazret-i Ömer radiya'llâhu te'âlâ 'anh virdüğü 'ahdnâmeye ittibâ'en muttasıl ve meşrûh-ı şurût ve kuyûdi müştemil ve envâ'-ı şedîd ve teşdîdi mutazammın hatt-ı şerîf-i sa'âdet-redifleri ile 'ahdnâme-i hümâyûn ihsân ve erzâmı buyurub cennet-mekân-ı firdevs-âşiyân ceddîm merhûm ve mağfûrun-leh Sultân Ahmed Hân dahî mukarrer idüb vech-i meşrûh üzere 'ahidnâme-i

hümâyûn erzâmı kılub bu uslûb üzere mazbût iken bundan akdem Ermeni keferesi tâ'ifesi hilâf-ı vâkı'-i inhâ ile bir hüccet itmek ve mûcibince emr ibrâz idüb varub mahal-i mezbûrda bunlara mahsûs ve mu'ayyen olan mevâzi' ve emâkini tasarruf ve makbûzların kabz eyleyüb merhûm ve mağfûrun-leh cennet-mekân-ı firdevs-âşiyân 'ammi-i büzürgdârım Sultân Murad Hân tâbe sarâhuhu zamânında husûs-ı mezbûr pâye-i serîr-i a'lâlarına 'arz ve telhîs ve Ermeniler ile murâfa'-i şer'-i şerîf olduklarında zikr olunan mevâzi'-i 'adide Rum keferesi patrikleri tasarruflarında olduğu sâbit ve zâhir olmağla Ermeni keferesinin 'alâka ve medhali olmaduğî nümâyân ve bâhir olmağın murâfa'adan Rum tâ'ifesine hüccet-i şer'iyeye ve mûcibince hatt-ı hümâyûnları ile mu'anven ahkâm-ı şerîfe virildüğünden mâ'adâ cedd-i emcedim merhûm ve mağfûrun-leh Sultân Ahmed Hân tâbe sarâhuhu câmi'-i şerîflerine her sene revgan bahâ bin gurûş virilmek üzere kavî temessükler virilüb men' olmuşlar iken memnû' olmayub hâlâ yine şiddet itmeleriyle zikr olunan Habeş tâ'ifesi bize yamakdır ve ziyâretgâhları bize mahsûsdur deyü hilâf-ı inhâ ile aldıkları emri yine ibrâz idüb Dîvân-ı Hümâyûn'da vüzerâ-yı 'izâmım ve kâdiaskerlerim huzûrlarında Ermeni tâ'ifesi tekrâr murâfa'a ve tarafeynin temessükâtına nazar olundıkda zikr olunan Habeş ve Kıpti tâ'ifesi ve ziyâretgâhları Rum tâ'ifesine yamak olub Ermeni tâ'ifesinin da'vâ ve nizâ'ları mahz-ı şiddet olduğu bâhir olmağın Rum tâ'ifesinin ellerinde olan müte'addid ahidnâme-i hümâyûn ve ahkâm-ı şerîfe mûcibince Rum tâ'ifesine hükm ile cevâb virildüğün rikâb-ı hümâyûn-ı sa'âdet-makrûnuma 'arz ve telhîs olundıkda Habeş tâ'ifesi ve ziyâretgâhları olan mevâzi'-i müte'addide ve tevâbi' ve levâhıkı ve eşyâ-yı lâzimesi ve iki kapunun miftâhları ile ellerinde olan 'ahidnâme-i hümâyûn mûcibince kadimden zabt u tasarruf idegeldikleri üzere Rum keferesinin tasarrufunda olub min-ba'd Ermeni keferesi ve millet-i sâ'ire taraflarından ber-vechile müdâhale ve mu'ârıza olmamak bâbında hatt-ı hümâyûn-ı sa'âdet-makrûnumla fermân-ı 'âlîşânım sâdir olmuşdır buyurdum ki vusûl buldukda bu bâbda sâdir olan hatt-ı hümâyûn-ı sa'âdet-makrûnum ve emr-i şerîf-i 'âlîşânım mûcibince 'amel idüb dahî medîne-i mezbûrede vâkı' Kamame nâm kilisâda zikr olunan mevâzi'-i ma'dûda ve emâkin-i mahdûda ve manastır ve ziyâretgâhlarına ve Gürcü ve Habeş ve Süryani ve Kıpti tâ'ifelerine cümle tevâbi' ve levâhıkı ve eşyâ-yı lâzimesiyle vakıflarına Haztet-i Ömer radiya'llâhu te'âlâ 'anh zamân-ı şerîflerinde virildüğü 'ahidnâme ve ecdâd-ı 'izâmım ve cennet-mekân babam Sultan İbrahim Hân enâre'llâhu te'âlâ berâhinehumun virdikleri mufassal ve meşrûh 'ahidnâme ve ahkâm-ı şerîfe üzere Habeş tâ'ifesi ve Kıpti ve Rum keferesi ve patriklerine yamak olub ve ziyâretgâh ve vakıfları tasarrufunda olub min-ba'd Ermeni tâ'ifesine dahl u ta'arruz itdirme-yüb bundan sonra Ermeni keferesi tâ'ifesinin bu âyîn-i da'vâ ve nizâ'ları istîmâ' olunmayub hatt-ı hümâyûn-ı sa'âdet-makrûnumla sâdir olan emr-i şerîfimi görenler 'amel idüb kuzât-ı eyyâmdan ve vülât ve hükâmndan bir ferd hilâfına cevâz göstermekden be-gâyet ihtirâz eyleyeler şöyle bilesin 'alâmet-i şerîfe i'timâd kılâsın tahrîren fi evâhir-i şehri Rebî'u'l-âhir sene seb'a ve sittin ve elf

Sene 1067

Kostantiniyye

Merhûm Sultân Mehmed Hân hazretlerinin ihsân buyurdıkları emr-i ‘âlişândır

Sâbıkan Şeyhü'l-islâm olub hâlâ ber-vech-i arpalık Kuds-ı Şerif Kazâsı'na mutasarrıf olan Mevlânâ Abdurrahman edâme Allâhü te‘âlâ fezâ‘iluhûye ve ber-vech-i arpalık Kuds-ı Şerif Sancâğı'na mutasarrıf olan [] dâme ikbâlehuya hüküm ki

Kuds-ı Şerif'de vâkı' Rum keferesi patriği olan Paşyoş nâm râhib ordu-yı hümâyûnuma 'arz-ı hâl sunub Rum keferesinin Kuds-ı Şerif'de vâkı' Ermeni tâ'ifesiyle mâbeynlerinde münâza'ât-ı kesîra olmağla bundan akdem Dîvân-ı Hümâyûnuma ihzâr olunub ve vüzerâ-yı 'izâmım ve kâdiaskerlerim huzûrlarında mürâfa'a olub Rum keferesinin ellerinde olan Hazret-i Resûl-ı Ekrem salla'llâhu te'âlâ 'aleyhi vessellem fermân-ı şeriflerine ve Hazret-i Ömer radiya'llâhu te'âlâ anının hatt-ı latiflerine ve merhûmûn ve mağfûrun-lehîm Sultân Selim ve Sultân Süleyman ve Sultân Murad Hân ve sâ'ir ecdâd-ı i'zâmım enâre'llâhu te'âlâ berâhinehumun zamân-ı sa'âdet-iktirânlarında virilen hatt-ı hümâyûn-ı sa'âdet-makrûna nazar olunub vâkı' hâl pâye-i serîr-i a'lâma telhîs olundıkda kadîmü'l-eyyâmdan olıgeldüğü üzere Rum keferesine ibkâ ve mukarrer kılınub hatt-ı hümâyûn-ı sa'âdet-makrûnum sâdır olub ve mûcibince emr-i şerifimle münâsibi ta'yîn olunub ve cânib-i şer'-i şerifden hüccet-i şer'iyye virilüb Kuds-ı Şerif'e vardıkda sudûr bulan hatt-ı hümâyûn-ı sa'âdet-makrûnum ve evâmîr-i şerif-i vâcibü'l-ittibâ'im ve hüccet-i şer'iyye ve temessükât-ı sâ'ire mûcibince Ermeni tâ'ifesi bi-vech-i nizâ' ve müdâhale eyledikleri manastırları ve ziyâretgâhları üslûb-ı sâbık üzere girü Rum keferesine hükm ve teslim ve Ermeni tâ'ifesi müdâhale mu'ârizadan men' ve temessükâtları sicill-i mahfûza kayd olunub cümle zabt u tasarruf itdikden sonra Ermeni tâ'ifesi memnû' olmayub Gazze Sancâğı'na mutasarrıf olan Hüseyin dâme ikbâlehuye istirdâd itmeğle hatt-ı hümâyûn-ı sa'âdet-makrûn ve emr-i şerifime ve hüccet-i şer'iyye ve temessükât-ı sâ'ireye ve kadîmden olıgelen muhâlif cebren ve kahren Mar Yakub Gürcü Manastırı ve bağçe ve tevâbi'i ve Beytü'l-lahm'da demür kapu ve anahtarı ve üstünde Habeş vakfi olan odaları ve önünde bağçeyi ellerinden alub Ermeni tâ'ifesi zabt eyleyüb gadr ü ta'addi ve tecâvüz eyledüğü bil-dürüb hatt-ı hümâyûn-ı sa'âdet-makrûnum ve emr-i şerifim ve hüccet-i şer'iyye mûcibince ol manastırlar ve bağçeler ve mevzi'ler kemâ fi'l-evvel Rum keferesi tarafına teslim ve zabt ve Ermeni tâ'ifesi bağçenin ortasında ihdâs eyledikleri divar hedm itdirülüb ve anahtarları alıverilüb min-bâ'd ber-vechle Ermeni tâ'ifesini ve millet-i âherden kimesneyi dahl u ta'arruz itdirülmemek bâbında hükm-ı hümâyûnum ricâ eyledüğü vech-i meşrûh üzere 'amel olunmak bâbında fermân-ı 'âlişânım sâdır olmuştur buyurdum ki vusûl buldukda bu bâbda sâdır olan fermân-ı celilü'l-kadrım üzere 'amel idüb dahî husûs-ı mezbûr mukaddemâ pâye-i serîr-i a'lâma telhîs olunub virilen hatt-ı hümâyûn-ı sa'âdet-makrûnum ve emr-i şerif-i vâcibü'l-ittibâ'im ve hüccet-i

şer'iyeye mûcibince zikr olunan manasturlar ve bağçeler ve mevâzi' kemâ fi'l-evvel Rum keferesi tarafına teslim ve zabt ve Ermeni tâ'ifesi bağçe ortasında ihdâs eyledikleri divârı hedm itdirülüb ve anahtarların alıvirüb min-ba'd hatt-ı hümâyûn-ı sa'âdet-makrûnum ve mukkaddemâ ve hâliyâ virilen evâmîr-i şerîfeme ve hüccet-i şer'iyeye ve temessükât-ı sâ'irelerine muhâlif Ermeni tâ'ifesi ve millet-i âherden kimesneyi dahl u ta'arruz ve ta'allül ve nizâ' itdirmeyüb men' ü def idüb emr-i şerîfimin icrâsında dakika fevt eylemeyesin emr-i şerîfime muhâlif 'inâd idenleri yazub ordu-yı hümâyûnuma 'arz u i'lâm eylesin ki, emr-i şerîfime itâ'at itmedikleri için ba'dehu haklarında emr-i şerîfim ne vechile sâdır olur ise mûcibince 'amel oluna şöyle bilesin 'alâmet-i şerîfe i'tümâd kılâsın tahrîren fi evâ'il-i şehr-i Muharremü'l-harâm sene semâne ve sittîn ve elf

Sene 1068

Be-yurd-ı sahra-yı Çaybaşı

Merhûm Sultân Murad Hân hazretlerinin hatt-ı hümâyûn ile mu'anven ihsân buyurdıkları emr-i 'âlîşândır

Emr-i şerîfim mûcibince 'amel it hilâf idersen başın keserim şöyle bilesin

Kuds-ı Şerîf Sancâğı'na mutasarrıf olan [] dâme ikbâlehuya ve Kuds-ı Şerîf Kâdisi'na hüküm ki

Kuds-ı Şerîf'de vâkı' Rum keferesi patriği ve sâ'ir harâc-güzâr Rum keferesi ruhbânları rikâb-ı hümâyûnuma 'arz-ı hâl virüb Kuds-ı Şerîf'de vâkı' Kamame dimeğle meşhûr kenisa içinde vâkı' mugtesil ve Mevlid-i Hazret-i İsa 'aleyhi's-selâm ki Beytü'l-lahm dimeğle meşhûrdur bağçeleri ve kemerleri patriklige tâbi' gulguleleri ve şem'dân ve kanâdil Rum keferesi patriği zabtında olub ve şimâl ve kible tarafında iki kapunun miftâhları dahî yedlerinde iken Hazret-i Ömer radiya'llâhu te'âlâ anım zamân-ı şerîflerinden bu ânâ değin tasarruflarında olub selâtin-i mâziyyeden nice temessükleri var iken mukaddemâ bir tarik ile Frenk ruhbânları tagallüb tarikiyle dahl eylediklerinde Âsitâne-i Sa'âdetimde bi'l-fi'l Şeyhü'l-islâmım olan a'lemü'l-'ulemâ'i'l-mütebahhirin efdalü'l-füdelâ'i'l-müteverri'in Yahya edâme Allâhu te'âlâ fezâ'iluhû vüzerâ-yı i'zâmım ve kâdiaskerlerim dikkat ve ihtimâm ile ta'arruz itdiklerinde zikr olunan mevzi'ler ve anahtarları Rum keferesi tâ'ifesine mahsûs olduğı ma'mülün-bih temessükler ile mu'ayyen olub kendülere hükm olunduğundan gayri cennet-mekân-ı firdevs-âşiyân merhûm ve mağfûrun-leh babam Sultân Ahmed Hân 'aleyhi'r-rahmeti ve'r-ırdvân hazretlerinin câmi-i şerîflerine her sâl bin gurûş riyâl virirler iken girü olgelene muhâlif vaz'-ı kadîme muğâyir Frenk tâ'ifesine der-i miftâhın birisi bize virildi deyü üç aded miftâhları Rum keferesinin râhibleri ve Kuds-ı Şerîf'de vâkı' râhibleri patrikleri ellerinden alub ve cümlesin ihrâc idüb kendülere gadr eylediklerinden mâ'adâ Beytü'l-lahm bir metin ve müstahkem kal'a misâli deyr olmağla temellük idüb ve yevmen fe-yevmen mahal-i mezbûrda Frenk tâ'ifesi izdiyâd bulub ve ol karyelerin re'âyâsı kendü âyîn-i bâtullarına tâbi' itdirüb ve oğulların Vilâyet-i Frengistan'a götürüb tecâvüzleri izdiyâd bulduğı i'lâm olunmağla kemâ fi'l-evvel Rum tâ'ifesi

keferesi ruhbânları ve Kuds-ı Şerîf Patriği mutasarrıf olub ve Frenk ruhbânları ellerinde olan miftâhları alınub kendülere teslim olunmak bâbında 'inâyet ricâ itmeleriyle zikr olunan Beytü'l-lahm'ın ve tevâbi'i bağçe ve Kamame ve kanâdil ve kemerleri Rum ruhbânlarına teslim-i zabt itdirilüb ve miftâhları dahî Rum ruhbânlarına teslim olunmak bâbında fermân-ı 'âlişânım sâdır olmuştur buyurdum ki hükm-ı şerîfimle [] vardıkda bu bâbda sâdır olan fermân-ı celilü'l-kadrım mûcibince 'amel idüb dahî zikr olunan Beytü'l-lahm nâm kiliseyi ve tevâbi'i kemerleri ve bağçe ve Kamame ve sâ'ir tevâbi' ve levâhıkıyla Rum tâ'ife[si] ruhbânlarına zabt itdirüb ve kadimü'l-eyyâmdan Rum keferesi ruhbânlarında olan anahtarları Frenk ruhbânlarının ellerinden alub girü Rum ruhbânlarına ve Kuds-ı Şerîf'de vâkı' patriklerine teslim itdirüb min-ba'd vaz'-ı kadîme mugâyir ve emri-şerîfime muhâlif kilise-i merkûme bağçe ve Kamame'ye ve sâ'ir tevâbi' levâhıkına Frenk tâ'ifesini dahl u ta'arruz itdirmeyesiz âyîn-i bâtulları üzere ziyâret itmek murâd itdiklerinde Rum tâ'ifesi patriği olanların izin ve rızâlarıyla ziyâret idüb zikr olunan mevzi'lere ber-vechile müdâhale itdirilmeye ve bi'l-cümle mukaddemâ vârid olan evâmîr-i şerîfim ve hâliyâ virilen emri- celilü'l-kadrım mûcibince 'amel idüb hilâfına rızâ ve cevâz göstermeyesiz şöyle bilesiz 'alâmet-i şerîfe i'timâd kılâsız tahrîren fi-evâsıt-ı şehri Cemâziye'l-evvel sene seb'a ve erba'in ve elf

Sene 1047

Be-makâm-ı Kostantiniyye

Merhûm Sultân İbrahim Hân hazretlerinin hatt-ı hümâyûn ile mu'anven ihsân buyurdıkları emri- 'âlişândır

Emrim üzere 'amel oluna

Kuds-ı Şerîf Kâdisi'na ve Kuds-ı Şerîf Sancâğı Beğine hüküm ki

Kuds-ı Şerîf'de vâkı' Kamame dimeğle ma'rûf kenisa içinde kible tarafında olan mugtesil-i kadîmî Rum keferesine mahsûs iken iki kıt'a şem'dân ve mumlar ve kandiller ve yine mahal-i mezbûrda vâkı' patrikliğe tâbi' gulgule üzerinde dört kemerin aşağısı ve yukarısı ve Sitti Meryem üzerinde yedi kıt'a kemerler zîr u bâlâsı ile Hazret-i İsa 'aleyhi's-selâmın doğduğu Beytü'l-lahm nâm mağara ve kenisede vâkı' mevzi' ve şimâl ve kible taraflarında olan iki kapunun miftâhları ve içinde olan şem'dânlar ve kanâdil ve etrâfında olan iki kıt'a bağçe kadimü'l-eyyâmdan beru Rum keferesininin âyîn-i bâtulları üzere mu'idd hâneleri olub tâ'ife-yi mezbûreye patrik olanlar zabt ide gelmişler iken Efrenc tâ'ifesi sonradan hile idüb hâkimü'l-vilâye onlar ile yekdil olup bu tarik ile zikr olunan mevzi'i cümle tevâbi' ve levâhık ile tagal-lüben zabt idüb Rum keferesi re'âyâsının perâkende ve perişân olmasına bâ'is oldukları sem'-i hümâyûnuma ilkâ olunmağla tarafeynin râhibleri Âsitâne-i Sa'âdetime getürdülüb sâbıkan Şeyhü'l-islâm olan müteveffâ Yahya ve vüzerâ-yı 'izâm ve kâdiaskerler huzûrlarında dikkât ü ihtimâm ile teftiş ve tafahhus olundıkda zikr olunan mevzi'leri ve iki kapunun miftâhları[n] zabtu sahâbe-i kirâmdan Emirü'l-mü'minin Ömer Radiya'llâhu 'anh zamânında ve selâtin-i mâziyye zamânlarından berü Rum keferesi tâ'ifesine mahsûs olduğuna ellerinde müte'addid

ma'mûlün-bih temessükât-ı kaviyyeleri olub akdemce tâ'ifesinin ber-vechile 'alâkaları olmaduğı zâhir olmağın ellerinde olan ma'mûlün-bih temessükâtları mûcibince kadîmden olgeldüğü üzere Rum keferesi tâ'ifesinin patriği olanlar mahsûs tasarruf itdikleri bağçe ve zeytün ve sâ'ir eşcâr-ı müsmire ve arâzinin a'sâr-ı şer'iyyesi mukâbelesinde merhûm ve mağfûrun-leh babam Sultân Ahmed Hân aleyhi'r-rahmeti ve'l-gufrân Mahrûse-i İstanbul'da binâ eyledüğü 'imâret-i 'âmireleri masrafiçün her sene cânib-i vakfa bin gurûş virüb ziyâde ve noksân olmamak üzere zikr olunan mevâzi' ve tevâbi'-i kadîme ve eşyâ-yı lâzimesiyle ve zikr olunan iki kapunun miftâhları Rum keferesi tâ'ifesinin râhibi olan [] nâm râhibe ve fi-mâba'd dahî tâ'ife-i mezbûreye patrik olanlara zabt u tasarruf itdirilüb Efrenc tâ'fesinden ve gayrî kefereden biri zikr olunan iki kapudan âyîn-i bâtulları üzere ziyâret itmek murâd eylediklerinde Rum tâ'ifesine patrik olanların izn ve rızâlarıyla ziyâret idüb zikr olunan mevzi'ler tevâbi' ve levâhıkı ile ve eşyâ-yı lâzimesi ve zikr olunan iki kapunun miftâhları Rum keferesi tâ'ifesi patriklerinin ellerinden alınmayub bundan sonra eğer hükkâm-ı vilâyet ve sâ'ir nâs tarafından bir ferd ber-vechile müdâhale ve mu'ârıza itmeyüb ve itdirilmeyüb bu hükm-ı hümayûnun hilâfına rızâ ve cevâz gösterilmemek bâbında merhûm ve mağfûrun-leh karındaşım Sultân Murad Hân tâbe sarâhu zamânında hatt-ı hümayûn-ı sa'âdet-makrûn ile mu'anven emr-i şerif[im] virilmeğle hâlâ cülûs-ı hümayûn-ı sa'âdet-makrûnum vâki' olmağla evvel emir teccid olunub ve mûcibince 'amel olunmak bâbında fermân-ı 'âlîşânım sâdir olmuşdur buyûrdum ki vusûl buldukda vech-i meşrûh üzere bu bâbda mukaddemâ ve hâlâ fermân-ı sa'âdet-'ünvânım üzere 'amel idüb dahî zikr olunan mevzi'leri kadîmî tevâbi' ve levâhıkı ve eşyâ-yı lâzimesiyle ve zikr olunan iki kapunun miftâhları Rum keferesi tâ'ifesinin patrik olanlar mahsûs tasarruf itdikleri bağçe ve zeytün ve sâ'ir eşcâr-ı müsmire ve arâzinin a'sâr-ı şer'iyye mukâbelesinde babam merhûm müşârun-ileyhin zikr olunan 'imâret-i 'âmireleri masrafiçün her sene cânib-i vakf kâfi bin gurûş virüb ziyâde ve noksân olmamak şartıyla kadîmden olgeldüğü üzere zabt ü tasarruf itdirilüb min-ba'd Efrenc râhiblerinden ve tâ'ifesinden ve sâ'ir keferede tâ'ifesinden bir ferdi dahl ü ta'arruz itdirmeyüb men' ü def' eylesesiz ve siz ki ol cânibde olan beğerbeğerler ve kâdi ve defterdâr ve muhassıl-ı emvâl ve sâ'ir zâbit nâmında olanlarsız zikr olunan bin gurûş için Rum tâ'ifesi patriği olanlara ber-vechle müdâhale itmeyüb ve bir ferdi dahl itdirmeyüb her sene kendüler getirüb cânib-i vakfa edâ ve teslim eyleyüb kat'an tarafınızdan ve âdemlerinizden bir ferd mezkûrların kendülerine ve tevâbi'lerinden olan patriklere husûs-ı mezbûr için ve âher tarik ile dahl itmeyüb ve bir akçe ve bir habbelerin almayub ve aldirmayasız bundan sonra hâkim olanlardan bu hükm-ı hümayûnun mûcibince 'amel idüb hilâfına rızâ ve cevâz göstermeyeler ve bir tarik ile tebdil ve tağyir itmeyeler şöyle ki bu emr-i şerifimin hilâfına zâhib olub tağyir ve tebdiline sâ'i olalar ibrâz eyledikleri temessüklerine aslâ 'amel eylemeyüb temessüklerin ellerinden alub der-kise idüb südde-i sa'âdetime gönderüb bu emr-i şerifimin mazmûnı icrâ ve fermân-ı hümayûnumun mefhûmuyla 'amel eylesesiz şöyle bilesiz 'alâmet-i şerife i'timâd kilasız tahrîren fi evâsıt-ı Şevvâli'l-mükerrerem sene erba'a ve hamsîn ve elf

Sene 1045

Be-makâm-ı Kostantiniyye

Merhûm Sultân Mehmed Hân zamânında ihsân olunan emr-i 'âlîşândır

Ber-vech-i arpalık Kuds-ı Şerif Sancâğı'na mutasarrıf olan [] dâme ikbâluhuye ve Kuds-ı Şerif Kâdisi'na hüküm ki

Kuds-ı Şerif'de vâkı' Rum keferesi patriği Dositheos ve ruhbânları ve sâ'ir harâcüzâr Rum keferesi Dergâh-ı Mu'allâma 'arz-ı hâl sunub Kuds-ı Şerif'de vâkı' Kamame nâm kilisenin ortasında olan türbe mâ-takaddümden Rum tâ'ifesi zabtında olub ve cümle Nasara'dan evvel Rum tâ'ifesi girüb âyinlerin icrâ eyledikden sonra sâ'ir Nasara tâ'ifesi dahî Rum patriği izin ve ma'rifetiyle girüb âyinlerin icrâ eylemek üzere on beş târihinden berü Hazret-i Ömer bin el-Hattab radiya'llâhu te'âlâ 'anh hazretlerinin küfi hattı ile yedlerinde 'ahidnâmeleri olub ve mûcibince selâtûn-i mâziyeden ve ecdâd-ı 'izâmımdan hatt-ı hümâyûn-ı sa'âdet-makrûnlarıyla evâmîr-i şerîfe olduğundan mâ'adâ cennet-mekân-ı firdevs-âşiyân garîk-i rahmet-i rahmân 'amm-ı büzürkdârım merhûm ve mağfûrun-leh Sultân Murad Hân 'aleyhi'r-rahmeti ve'r-ırdvân zamân-ı şevket-'unvânlarında nizâ'ları vâkı' olmağla Kamame dimeğle meşhûr kilisenin içinde vâkı' mugtesil ve Mevlid-i Hazret-i İsa 'aleyhi's-selâm ki Beytü'l-lahm dimeğle meşhûrdur bağçeleri ve kemerleri ve patriklîge tâbî' gulguleleri ve şem'dân ve kanâdil Rum keferesi patriği zabtında ve şimâl ve kible taraflarında iki kapunun miftâhları dahî yedlerinde olub ve her sâl-i meymenet-me'âlde merhûm ve mağfûrun-leh Sultân Ahmed Hân tâbe sarâhu câmi'-i şerîflerine bin rişâl gûruş virirler iken olgelmesine muhâlif ve vaz'-ı kadîme mugâyir Frenk tâ'ifesi miftâhun birisi bize virildi deyû üç aded miftâh Rum keferesinin ellerinden alub cümlesin ihrâç eylediklerinden gayri Beytü'l-lahm bir metin ve müstâhکم kal'a misâli deyr olmağla temellük idüb yevmen fe-yevmen mahal-i mezbûrda Frenk tâ'ifesi izdiyâd bulub ve ol karyelerin re'âyâsını kendü âyin-i bâtullarına tâbî' itdürüb ve oğulların Vilâyet-i Frengistan'a götürüb tecâvüzleri izdiyâd bulmağla zikr olunan Beytü'l-lahm kiliseyi ve tevâbi'i kemerleri ve bağçe ve Kamame ve sâ'ir tevâbi'i ve levâhıkıyla Rum tâ'ifesi ruhbânlarına zabt itdirüb ve kadîmül'eyyâmdan Rum keferesi ruhbânlarında olan anahtarları Frenk ruhbânlarının ellerinden alub girü Rum ruhbânlarına ve Kuds-ı Şerif'de vâkı' patriklerine teslim itdirüb min-ba'd vaz'-ı kadîme mugâyir ve evâmîr-i şerîfe muhâlif kiliseyi merkûm ve bağçe ve Kamame'ye ve sâ'ir tevâbi' ve levâhıkına Frenk tâ'ifesinin dahl itdirmeyüb âyin-i bâtulları üzere ziyâret itmek murâd itdiklerinde Rum tâ'ifesi patriği olanların izin ve rızâlarıyla ziyâret idüb zikr olunan mevzi'lere ber-vechile müdâhale itdürülmeye deyû hatt-ı hümâyûn-ı sa'âdet-makrûnlarıyla mu'anven mü'ekked ve müşedded hükm-ı hümâyûn virilmiş iken Frenk tâ'ifesi 'amel itmeyüb küllî tecâvüz idüb ve türbeyi tağallüben zabt eyleyüb âyinlerine muhâlif türbe-i mezbûrenin üzerini örtüb ve sâ'ir mahallerde nice bid'atler ihdâs eyleyüb birkaç seneden beru olgelen âyinleri bozduklarından mâ'adâ içinde olan birkaç ruhbânlardan birini katl ve ikisini mecrûh idüb fesâd itmeleriyle ahvallerin 'arz u i'lâm eylediklerinde tarafeynin husemâsı Dîvân-ı Hümâyûnumda düstûr-ı ekrem müşîr-i efham nizâmü'l-'âlem nâzım-ı menâzımü'l-ümem Vezîr-i 'azâm Ahmed Paşa edâme Allâhu te'âlâ iclâlehü ve kâdiaskerlerim huzûrlarında mürâfa'a olub görüldükde Frenk tâ'ifesi yedimizde temessükât vardır getürelim deyüb altı ay mikdârı zamân murûr idüb temessükât ibrâz eylememekle yedinde olan 'ahidnâmeler ve

hatt-ı hümâyûnlar mûcibince türbe-i merkûma mâ-takaddümden mutasarrıf oldukları üzere Rum tâ'ifesi zabtında olub cümleden mukaddem Rum patriği Rum tâ'ifesiyle 'ibâdet idüb ba'dehu sâ'ir Nasara tâ'ifesi Rum patriği izin ve ma'rifetiyle ziyâret idüb ve ihdâs eyledikleri bid'atleri ref olunmak bâbında emr-i şerîfim virilmek ricâ eylediği ecilden yedlerinde olan hatt-ı hümâyûn-ı şevket-makrûn ile mu'anven emr-i şerîfi fesh ider mu'ahhar târih ile temessük olmayub Efrenc tâ'ifesine bu fermân-ı hümâyûnumı fesh ider mu'ahhar târihiyle elinizde bir temessükünüz var ise ibrâz eylemek deyu müdded-i medîdede mühlet virilüb ibrâz-ı temessükden 'aczleri nümâyân olmağın 'ammi-i müşârun-ileyh zamânlarında hatt-ı hümâyûn-ı sa'âdet-makrûnlarıyla mu'anven olub yedlerinde olan emr- şerîf mûcibince 'amel olunmak bâbında fermân-ı 'âlîşânım sâdır olmuştur buyurdum ki vusûl buldukda bu bâbda sâdır olan fermân-ı celilü'l-kadrım üzere 'amel idüb dahî Rum tâ'ifesinin yedlerinde olan hatt-ı hümâyûn-ı şevket-makrûnlarıyla ma'unven emr-i şerîfi fesh ider mu'ahhar târihiyle temessük olmayub Efrenc tâ'ifesine bu fermân-ı hümâyûnı fesh ider mu'ahhar târihiyle tamessükünüz var ise ibrâz eylemek deyu müdded-i medîdede mühlet virilüb ibrâz-ı temessükde 'aczleri nümâyân olmağın 'ammi-i müşârun-ileyh zamânlarında hatt-ı hümâyûn-ı sa'âdet-makrûnlarıyla mu'anven olub yedlerinde olan emr-i şerîf mûcibince zikir olunan Beytü'l-lahm nâm kiliseyi ve tevâbi' ve kemerleri ve bağçe ve Kamame ve sâ'ir tevâbi' ve levâhıkıyla Rum tâ'ifesi ruhbânlarına zabt itdirüb ve kadîmü'l-eyyâmdan Rum keferesi ruhbânlarında olan anahtarlar Frenk ruhbânlarının ellerinden alub girü Rum ruhbânlarına ve Kuds-ı Şerîf'de vâkı' patriklerine teslim itdirüb min-ba'd vaz'-ı kadîme mugâyir ve emr-i şerîfime muhâlif kilise-yi merkûm ve bağçe ve Kamame'ye ve sâ'ir tevâbi' ve levâhıkına Frenk tâ'ifesi dahl u ta'arruz itdirmeyesin âyîn-i bâtulları üzere ziyâret itmek murâd itdiklerinde Rum tâ'ifesi patriği olanların izin ve rızalarıyla ziyâret idüb zikir olunan mevzi'lere ber-vechile müdâhale itdirilmeye ve bi'l-cümle mukaddemâ vârid olan evâmir-i şerîfe ve hâliyâ virilen emr-i celilü'l-kadrım mûcibince 'amel idüb min-ba'd hilâfına rızâ ve cevâz göstermekden be-gâyet ihtirâz eylesesin bundan sonra bir dürlü temessük ibrâz iderler ise der-kise olinub der-i devletime gönderesin şöyle bilesin ve ba'de'n-nazar bu hükm-i hümâyûnumı Rum patriği olanların ellerine ibkâ idüb 'alâmet-i şerîfe i'timâd kılasız tahrîren fi evâsıt-ı şehri-i Recebü'l-mürreceb sene sitte ve semânîn ve elf sene 1086

Bi-makâm-ı Edirne el-Mahrûse

Merhûm Sultân Mehmed Hân zamânında ihsân olunan emr-i 'âlîşândır

Ber-vech-i arpalık Kuds-ı Şerîf Sancâğı'na mutasarrıf olan [] dâme ikbâlühû ve Kuds-ı Şerîf Kâdîsî'na hüküm ki

Kuds-ı Şerîf'de vâkı' Rum keferesi patriği Dositeos ve ruhbânları ve sâ'ir harâcğüzâr Rum keferesi südde-i sa'âdetime 'arz-ı hâl idüb Kuds-ı Şerîf'de vâkı' Kamame nâm kilisenin ortasında olan türbe mâ-takaddümden Rum keferesi zabtında olub ve cümle Nasara'dan evvel Rum tâ'ifesi girüb âyînlerin icrâ eylediklerinden sonra sâ'ir Nasara tâ'ifesi dahî Rum patriği izni ve ma'rifetiyle girüb âyînlerin icrâ eylemek üzere on beş târihinden berü Hazret-i Ömer

bin el-Hattab radiya'llâhu te'âlâ 'anh hazretlerinden kûfi hatt ile yedlerinde 'ahidnâmeleri olub mûcibince selâtîn-i mâziyeden ve ecdâd-ı 'izâmımdan hatt-ı hümâyûn-ı sa'âdet-makrûnlarıyla evâmîr-i şerîfe olduğundan mâ'adâ cennet-mekân-ı firdevs-âşiyân garik-i rahmet-i rahmân 'amm-ı büzürkdârım merhûm ve mağfûrun-leh Sultân Murad Hân 'aleyhi'r-rahmeti ve 'r-ırdvân zamân-ı şevket-'unvânlarında nizâ'ları vâkı' olmağla Kamame dimeğle ma'rûf kili-senin içinde vâkı' mugtesil ve Mevlid-i Hazret-i İsa 'aleyhi's-selâm ki, Beytü'l-lahm dimeğle meşhûrdur bağçeleri ve kemerleri ve patrikliğe tâbi' gulguleleri ve şem'dân ve kanâdili Rum keferesi patriği zabtında ve şimâl ve kible taraflarında iki kapunun miftâhları dahî yedlerinde olub ve her sâl-i meymenet-me'âlde merhûm ve mağfûrun-leh Sultân Ahmed hân tâbe serahû câmi'-i şerîflerine bin gurûş virirler iken olgelmîşe muhâlif ve vaz'-ı kadîme mugâyir Frenk tâ'ifesi miftâhın birisi bize virilmiştir deyû üç aded miftâhı Rum tâ'ifesinin ellerinden alub cümlesin ihrâç eylediklerinden gayri Beytü'l-lahm bir metîn müstâhkem kal'a misâli deyr olmağla temellük idüb yevmen fe-yevmen mahal-i mezbûrda Frenk tâ'ifesi izdiyâd bulub ve ol karyelerin re'âyâsı kendü âyîn-i bâtulalarına tâbi' itdirüb ve oğulların Vilâyet-i Frengistân'a götürüb tecâvüzleri izdiyâd bulmağla zikir olan Beytü'l-lahm Kilise ve tevâbi'i kemerleri ve bağçe ve Kamame ve sâ'ir tevâbi' ve levâhıkıyla Rum tâ'ifesi ruhbânlarına zabt itdirüb ve kadîmü'l-eyyâmdan Rum keferesi ruhbânlarında olan anahtarları Frenk ruhbânlarının ellerinden alub girü Rum ruhbânlarına ve Kuds-ı Şerîf'de vâkı' patriklerine teslim itdirüb min-ba'd vaz'-ı kadîme mugâyir ve evâmîr-i şerîfime muhâlif kilise-yi merkûm ve bağçe ve Kamame ve sâ'ir tevâbi' ve levâhıkına Frenk tâ'ifesi dahl itdirilmeyüb âyîn-i bâtulları üzere ziyâret itmek murâd itdiklerinde Rum tâ'ifesi patriği olanlar izin ve rızalarıyla ziyâret idüb zikir olunan mevzi'lere ber-vechile müdâhale itdirilmeye deyû hatt-ı hümâyûn-ı sa'âdet-makrûnlarıyla mu'anven ve mü'ekked ve müşedded hükm-ı hümâyûn virilmişken Frenk tâ'ifesi 'amel itmeyüb külli tecâvüz idüb ve türbe tagallüben zabt eyleyüb âyînlerine muhâlif türbe-i mezbûrun üzerini örtüb ve sâ'ir mahallerde nice bid'atler ihdâs idüb birkaç seneden beru olgelen âyînlerin bozduklarından mâ'adâ içinde olan birkaç ruhbânlardan birini katl ve ikisini mecrûh idüb fesâd itmeleriyle ahvâllerin 'arz u i'lâm eylediklerinde tarafeynin husemâsı bundan akdem Dîvân-ı Hümâyûnumda vüzerâ-yı 'izâm ve kâdî askerlerim huzûrunda mürâfa'a olub görüldükde Frenk tâ'ifesi yedimizde temessükât vardır getürelim deyüb müdded-i medîde mühlet virildikde altı ay mikdârı zamân mürûr idüb temessükât ibrâz eylememekle yedlerinde olan 'ahidnâmeler ve hatt-ı hümâyûnlar mûcibince türbe-i merkûm mâ-takaddümden mutasarrıf oldukları üzere Rum tâ'ifesi zabtında olub cümleden mukaddem Rum Patriği Rum tâ'ifesiyle 'ibâdet idüb ba'dehu sâ'ir nasara tâ'ifesi izin ve ma'rifetiyle ziyâret idüb ve ihdâs eyledikleri bid'atler ref' olunub 'amm-i müşârun-ileyhin zamânlarında hatt-ı hümâyûn-ı sa'âdet-makrûnları ile mu'anven Rum tâ'ifesi yedlerine virilen emr-i şerîfi fesh ider Frenk tâ'ifesinin temessüki olmayub izhâr-ı temessükde 'aczleri nümâyân olmağla 'amm-i müşârun-ileyh zamânlarında hatt-ı hümâyûn-ı sa'âdet-makrûnlarıyla mu'anven olub yedlerinde olan emr-i şerîf mûcibince 'amel olunub Frenk tâ'ifesi bundan sonra bir dürlü temessük ibrâz iderler ise de der-kise olunub Âsitâne-i

Sa'âdetime gönderile deyû mukaddemâ emr-i şerîfim virilmişken hâlâ Frenk tâ'ifesi giru nizâ' ve müdâhalede hâlî olmadıklarını bildürub vech-i meşrûh üzere virilen emr-i şerîfime muhâlif Frenk tâ'ifesin ber-vechile müdâhale itdirilmemek bâbında müceddeden hükm-ı hümayûnum ricâ eyledikleri eçlden mukaddemâ virilen emr-i şerîfim mûcibince 'amel olunmak bâbında fermân-ı 'âlîşânım sâdır olmuşdur buyurdu ki vusûl buldukda bu bâbda sâdır olan fermân-ı celilü'l-kadrim mûcibince 'amel idüb dahî zikr olunan Beytü'l-lahm nâm kilise ve tevâbi'i ve kemerleri ve bağçe ve Kamame ve sâ'ir tevâbi' ve levâhıkıyla Rum tâ'ifesi ruhbânlarına zabt itdirüb ve kadimü'l-eyyâmdan Rum keferesi ruhbânlarında olan anahtarlar Frenk tâ'ifesinin ellerinden alınub girü Rum ruhbânlarına ve Kuds-ı Şerîf'de vâkı' patriklerine teslim itdirüb min-ba'd vaz'-ı kadime mugâyir ve mukaddemâ ve hâlâ virilen emr-i şerîfime muhâlif kilise-yi merkûm ve bağçe ve Kamame ve sâ'ir tevâbi' ve levâhıkıyla Frenk tâ'ifesini dahl u ta'arruz itdürmeyesin âyîn-i bâulları üzere ziyâret itmek murâd itdikleirnde Rum tâ'ifesi patriği olanların izin ve rızâlarıyla ziyâret idüb ve ihdâs olunan bid'atleri ref' ve zikr olunan mevzi'lere Frenk tâ'ifesini ber-vechile müdâhale itdirmeyesin mukaddemâ ve hâlâ virilen evâmir-i şerîfim mûcibince 'amel idüb min-ba'd fermân-ı şerîfime mugâyir nizâ' itdirilmeyüb hilâfına rızâ ve cevâz gösterilmekden be-gâyet ihtirâz eylesesin bundan sonra Frenk tâ'ifesi bir dürlü temessük ibrâz iderler ise der-kise olunub der-i devlet-medârına gönderüb bir ferde ta'allül ve 'inâd itdirmeyesin şöyle bilesin ba'de'n-nazar bu hükm-ı hümayûnumu Rum ruhbânlarının ellerinde ibkâ idüb 'alâmet-i şerîfe i'timâd kılâsın tahrîren evâ'il-i şehri-i Zi'l-hiccetü's-şerîfe sene semâne ve semânin ve elf

Sene 1088

Be-makâm-ı Kostantiniyye

Merhûm Sultân Süleyman Hân hazretlerinin hatt-ı hümayûnlarıyla mu'anven ihsân buyurdıkları emr-i 'âlîşândır

Emr-i hümayûnum mûcibince 'amel oluna

Ber-vech-i arpalık Kuds-ı Şerîf Sancâğı'na mutasarrıf [] olan dâme ikbâluhuya ve Kuds-ı Şerîf Kâdîsı'na hüküm ki

Kuds-ı Şerîf'de vâkı' Rum keferesi patriği Dositeos ve ruhbânları ve sâ'ir harâcğüzâr Rum tâ'ifesi südde-i sa'âdetime 'arz-ı hâl idüb Kuds-ı Şerîf'de vâkı' Kamame nâm kilisenin ortasında olan türbe mâ-takaddümde Rum tâ'ifesi zabtında olub ve cümle Nasara'dan evvel Rum tâ'ifesi girüb âyînlerini ve 'ibâdetlerini icrâ eyledikden sonra sâ'ir Nasara tâ'ifesi dahî Rum patriği izin ve ma'rifetiyle girüb ziyâret idegelüb ve Kamame-i mezbûrenin ortasında olan türbe kadimü'l-eyyâmdan berü Rum patriği zabt idüb müste'men tâ'ifesi Kuds-ı Şerîf dâhilinde ve hâricinde kendülere mahsûs olan manastırlarda ve taşrada ve içerde olan ziyâretgâhlarda otuz altı nefer ruhbânları sâkin olub ancak üç neferi Kamame'de mütemekkin olub ve her üç sene de bir zikr

olunan otuz altı nefer ve Vilâyet-i Frengistan'a gidüb yine yerlerine ol mikdârı gelüb bu vech üzere mütemekkin olalar deyu on beş târihinde Hazret-i Ömer bin el-Hattab radiya'llâhu te'âlâ 'anh hazretlerinden küfi hattıyla yedlerinde olan ahidnâme-i şerîf mûcibince selâtîn-i mâziyeden evâmîr-i şerîf olduğundan mâ'adâ merhûm ve mağfûrun-leh Sultân Murad Hân tâbe serâhu zamân-ı şevket-'unvânlarında nizâ'ları vâkı' olmağla zikir olunan Kamame nâm kilisenin içine mugtesil ve Mevlid-i Hazret-i İsa 'aleyhi's-selâm ki Beytü'l-lahm dimeğle meşhûrdur bağçeleri ve kemerleri patriklîğe tâbî' gulguleleri ve şem'dân ve kanâdili Rum keferesi patriği zabtında ve şimâl ve kible taraflarında iki kapunun miftâhları dahî yedlerinde olub ve her sâl-i meymenette-me'âlde merhûm ve mağfûrun-leh Sultân Ahmed Hân tâbe serâhu câmi'-i şerîflerine bin riyâl gurûş virirler iken olgelen ve vaz'-ı kadîme mugâyir Frenk tâ'ifesi zikir olunan miftâhın biri bize virilmişdir deyu ellerinde olan üç aded miftâhı ellerinden alub cümlesini ihrâç eylediklerinden gayri Beytü'l-lahm bir metin ve müstahkem kal'a misâli deyr olmağla temlik idüb yevmen fe-yevmen mahal-i mezbûrda Frenk tâ'ifesi izdiyâd bulub ve ol karyelerin re'âyâsın kendü âyîn-i bâtullarına tâbî' itdirüb ve oğulların Vilâyet-i Frengistan'a götürüp tecâvüzleri izdiyâd bulmağla zikir olunan Beytü'l-lahm nâm kilise ve tevâbi'i ve kemerleri ve bağçeleri ve sâ'ir tevâbi'i ve levâhukıyla Rum tâ'ifesi ruhbânlarına zabt itdirüb ve kadîmden Rum ruhbânlarının ellerinde olan anahtarların Frenk ruhbânlarının ellerinden alınub girü Rum ruhbânlarına ve Kuds-ı Şerîf'de vâkı' patriklerine teslim itdirüb min-ba'd vaz'-ı kadîme mugâyir ve ellerinde olan evâmîr-i şerîfe muhâlif kilise-yi merkûm ve bağçeler ve sâ'ir tevâbi' ve levâhukına Frenk tâ'ifesin dahl itdirmeyüb âyînleri üzere ziyâret itmek murâd itdiklerinde Rum tâ'ifesi patriği olanlar izin ve rızalarıyla ziyâret idüb zikir olunan mevâzi'lere ber-vechile müdâhale itdirilmeye deyu hatt-ı hümâyûn-ı sa'âdet-makrûn ile mü'ekked ve müşedded hükm-ı hümâyûn virilmişken Frenk tâ'ifesi 'amel itmeyüb türbe-i merkûmı tagallüben zabt ve âyînlerine muhâlif türbe-i mezbûrun üzerini örtüb ve türbe-i mezbûrun karşusuna 'âdete muhâlif zincir ile kandiller asub ve şimâl tarafına büyük arguvan koyub ve sâ'ir mahallerde nice bid'atler ihdâs idüb birkaç seneden berü olgelen âyînlerin bozduklarından mâ'adâ içinde olan ruhbânlarından biri katl ve ikisini mecrûh idüb fesâd itmeleriyle ahvalleri mukaddemâ Dîvân-ı Hümâyû'a 'arz u i'lâm itdiklerinde tarafeynin husemâsı Dîvân-ı Hümâyûn'da vüzerâ-yı 'izâm ve kâdiaskerler huzûrlarında murâfa'a olub görüdükte Frenk tâ'ifesinin iddi'aları mahzâ şirret ve lağv olmağla vech-i meşrûh üzere ba'de'l-murâfa'a Rum tâ'ifesine hükm olunub ve merkûm ve mağfûrun-leh Sultân Murad Hân tâbe serâhu zamân-ı şerîflerinde hatt-ı hümâyûn-ı sa'âdet-makrûnlarıyla mu'anven virilen emr-i şerîf mûcibince 'amel olunmak için murâfa'adan ellerine iki kıt'a mü'ekked ve müşedded emr-i şerîf virilüb ve bu makûle Dîvân-ı Hümâyûn'da murâfa'adan hükm olunub cevâb virilen da'vânın tekrâr istimâ'ı memnû' iken Frenk tâ'ifesi mücerred ta'cîz için tekrâr münâza'a ideriz deyu rencide ve ta'cîzden hâlî olmamalarıyla murâfa'adan ellerinde olan iki kıt'a evâmîr-i şerîfe muhâlif Frenk tâ'ifesi ve ruhbânlarının tekrâr iddi'â ve münâza'aları istimâ' olunmamak için sene selâse ve tis'in ve elf Recebbü'l-mürecceb'in evâsıtında Hüdâvendigâr-ı sâbık zamânında emr-i şerîf virilmiş iken mütebbih olmayub bin doksan yedi ve doksan do-

kuz senelerinde hatt-ı hümâyûn-ı sa'âdet-makrûn ile mu'anven yedlerinde olan evâmir-i şerife ve temessükâtlarına ve âyîn-i kadîmelerine muhâlif kudâs ideriz deyu nizâ' ve fuzûlî bayrak açub ve 'âdete muhâlif şem'dân ile mum ve put ile haç zikrolunan mevzi'lere diküb bozdukları âyînlerin hüccetsiz men' olundu deyu birer birer icrâsına çalışub envâ' dürlü bid'at ihdâs idüb ihtilâfa bâ'is ve akçe kuvvetiyle hevâlarına tâbî' kâdîdan hüccet peydâ ve fetihden bu ânâ değin fasl olunub yedlerinde olan temessükâtı fesh ve âyîn-i kadîmelerine muhâlif bid'at ihdâs itmek murâd itdikçe men' olunub mukaddemâ evâmir-i şerife virilüb hâliyâ taht-ı âlî-i baht üzere cülûs-ı hümâyûnum vâkı' olmağla yedlerinde olan emr-i şerif tecdîd ve kamâ fi'l-evvel 'amel olunub evâmir-i şerife mugâyir aldıkları hüccet ve sâ'ir temessükâtlarına 'amel olunmayub ve ihdâs eyledikleri bid'atleri men' olunmak bâbında emr-i şerifim ricâ eyledikleri ecilden vech-i meşrûh üzere 'amel olunmak emrim olmuşdur buyurdum ki vusûl buldukda bu bâbda sâdr olan fermân-ı celîlü'l-kadım mûcibince 'amel idüb dahî mukaddemâ vech-i meşrûh üzere virilen evâmir-i şerife mûcibince zikr olunan Beytü'l-lahm nâm kiliseyi ve tevâbi' ve kemerleri ve bağçeler ve Kamame ve sâ'ir tevâbi' ve levâhıkıyla Rum tâ'ifesi patriği ve ruhbânlarına zabt itdirüb ve kadîmü'l-eyyâmdan Rum tâ'ifesi ruhbânlarında olan anahtarlar Frenk tâ'ifesinin ellerinden alub girü Rum tâ'ifesi ruhbânlarına ve Kuds-ı Şerif'de patriklerine teslim itdirüb min-ba'd vaz'-ı kadîme muğayir ve mukaddemâ ve hâlâ virilen evâmir-i şerifeme muhâlif kilise-yi merkûm ve bağçeler ve Kamame ve sâ'ir tevâbi' levâhıkıyla Frenk tâ'ifesine dahl u ta'arruz itdirmeyesin âyîn-i bâtulları üzere ziyâret itmek murâd itdiklerinde Rum tâ'ifesi patriği olanların izin ve rızâlarıyla mezbûrlar ziyâret idüb vech-i meşrûh üzere ihdâs olunan bid'atlar ref' ve zikr olunan mevâzi'lere Frenk tâ'ifesin ber-vechile müdâhale itdirmeyesin ve Kuds-ı Şerif dâhilinde ve hâricinde kendülere mahsûs olan manastırlarda ve taşrada ve içerüde olan ziyâretgâhlarda otuz altı nefer ruhbânları sâkin olub ancak üç neferi Kamame'de mütemekkin ve üç senede bir zikr olunan otuz altı nefer Vilâyet-i Frengistan'a gidüb yine yerlerine ol mikdârı gelüb ber-vechile dahl ü ta'addî ve tecâvüz itdirmeyesin ve bu makûle Dîvân-ı Hümâyûn'da vüzerâ-yı 'izâm ve kâdiaskerlerim huzûrunda ba'de'l-murâfa'a hükm olunub cevabı virilen da'vânın tekrâr istîmâ'ı memnû' olmağla Frenk tâ'ifesi tekrâr kudâs ideriz deyu nizâ' itdirmeyüb ve bayrak açub 'âdete muhâlif şem'dân ile mum put ile haç zikr olunan mevâzi'lere dikdirmeyüb ve bozdukları âyînlerin hüccetsiz men' olundu deyu birer birer icrâsına ihdâs itdirmeyüb ve virilen evâmir-i şerifelere muhâlif birer tarîk ile kâdîdan aldıkları hüccetlere 'amel olunmayub tekrâr da'vâya tasaddî iderler ise istîmâ' olunmayub hâlî üzere ibkâ ve mukaddemâ ve hâlâ virilen ahkâm-ı şerifem mûcibince 'amel idüb min-ba'd fermân-ı şerifeme muhâlif nizâ' itdirmeyüb işbu emr-i şerifimin mazmûn-ı münîfini icrâ ve hilâfına rızâ ve cevâz gösterilmekden be-gâyet ihtirâz eylesesiz bundan sonra bir dürlü temessük ibrâz iderler ise der-kîse olunub Âsitâne-i Sa'âdetime gönderesiz şöyle bilesiz ve ba'de'n-nazar bu hükm-ı hümâyûnumu Kuds-ı Şerif mahkemesinde sicillâta kayd ve Rum Patriğinin ve ruhbânlarının yedlerinde ibkâ idüb 'alâmet-i şerife i'timâd kılasın tahrîren fi evâ'î'l-şehr-i Cemâziye'l-âhire sene tis'a ve tis'in ve elf

Sene 1099

Bi-makâm-ı Kostantiniyyeti'l-Mahrûse

KAYNAKÇA

1. Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri

Bâb-ı Asafî Divân-ı Hümayûn Sicilleri Kilise Defterleri, No:8.

Bâb-ı Asafî Divân-ı Hümayûn Sicilleri Kilise Defterleri, No:9.

Bâb-ı Asafî Divân-ı Hümayûn Sicilleri Kilise Defterleri, No:10.

Düvel-i Ecnebiye Kısmı Belgeleri, 27/2.

Hatt-ı Hümayûn, 526/25754.

Hatt-ı Hümayûn, 1516/47.

Tapu Kadastro Arşivi

Tapu Kadastro Kuyûd-ı Kadîme Arşivi, Tapu Tahrir Defteri, No:112.

Türk Tarih Kurumu

Karakoç Sarkis, *Külliyât-ı Kavânîn*, Belge No: 2599; 2937; 2506; 2615; 3403.

2. Araştırma-İnceleme Eserler

AKYÜZ, Hori episkopos Gabriyel, *Kudüs Ziyareti*, İstanbul 2006.

AYDIN, Mehmet, "Hristiyan Konsillerine Genel Bir Bakış", *Belleten*, LIV/209, Ankara 1990, s. 367-380.

AYDIN, Mehmet, "Hristiyanlık", *TDV İslam Ansiklopedisi*, XVII., İstanbul 1998, s. 328-372.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, İstanbul 2000.

BENLİSOY, Yorgo ve MACAR, Elçin, *Fener Patrikhanesi*, Ankara 1996.

BUHL, F., "Kudüs", *MEB. İslam Ansiklopedisi*, VI., İstanbul 1988, s. 952-964.

DEVELİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara 2009.

DOWLING, Archdeacon, *The Patriarchate of Jerusalem*, Londra 1909.

Ebû Abdullah Muhammed İbn-i Battuta Tancı, *Seyahatname*, Haz. A.Sait Aykut, İstanbul 2005.

EMMETT, Chad F., "The Status Quo Solution for Jerusalem", *Journal of Palestine Studies*, XXVI/2, Kış 1997, s. 16-28.

ERCAN, Yavuz, *Kudüs Ermeni Patrikhanesi*, Ankara 1988.

- ERCAN, Yavuz, "Osmanlı Devleti'nde Müslüman Olmayan Topluluklar (Millet Sistemi)", *Yeni Türkiye*, VI/32, Ankara 2000, s. 336-406.
- ERCAN, Yavuz, *Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler Kuruluştan Tanzimat'a Kadar Sosyal, Ekonomik ve Hukukî Durumları*, Ankara 2001.
- EROĞLU, Ahmet Hikmet, "Hristiyanların Bölünme Sürecine Genel Bir Bakış", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XXXXI., Ankara 2000, s.310-325.
- Evliya Çelebi b. Derviş Muhammed Zilli, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, IX., Haz. Yücel Dağlı-S. Ali Kahraman-Robert Dankoff, İstanbul 2005.
- F. van den Steen de Jehay, *De La Situation Legale Des Sujets Ottomans Non-Musulmans*, Brüksel 1906.
- FAYDA, Mustafa, *Hız. Ömer Zamanında Gayr-i Müslimler*, İstanbul 2006.
- FRAŞERLİ, Mehdi, *Osmanlı Devleti'nde Kapitülasyonların Uygulanması (İmtiyâzât-ı Ecnebiyyenin Tatbikât-ı Hâzırası)*, Haz. Fahrettin Tızlak, Isparta 2008.
- FRAZEE, Charles A., *Catholics And Sultans-The Church And The Ottoman Empire*, Cambridge University Press 1983.
- GIL, Moshe, *A history of Palestine 634-1099*, İbranice'den Çev. Ethel Broido, New York 1992.
- GÜL, Muammer, *XI-XIII. Yüzyıllarda Kudüs*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Elazığ 1997.
- GÜNDÜZ, Şinasi, *Din ve İnanç Sözlüğü*, Konya 1998.
- HATTOX, Ralph S., "Mehmed the Conqueror, the Patriarch of Jerusalem, and Mamluk Authority", *Studia Islamica*, S. 90, 2000, s. 105-123.
- HOPPE, Leslie J., "The Church of the Nativity: The Shrine to the Prince of Peace", *The Bible Today*, XLVII., Eylül 2009, s. 341-347.
- Jerome Murphy-O'Connor, *The Holy Land*, New York 2008.
- John A. McGuckin, "Jerusalem, Patriarchate of", *The Encyclopedia of Eastern Orthodox Christianity*, I., Sussex 2011, s. 348-352.
- JOHNSON, Norman Scott, *Franciscan Passions: Missions To The Muslims, Desire For Martyrdom And Institutional Identity In The Later Middle Ages*, Ph.D, The University of Chicago, Chicago 2010.
- KATZ, Itamar ve KARK, Ruth, "The Greek Orthodox Patriarchate of Jerusalem and Its Congregation Dissent over Real Estate", *International Journal of Middle East Studies*, XXXVII/ 4, Aralık 2005, s. 509-534.
- KENANOĞLU, M. Macit, *Osmanlı Millet Sistemi-Mit ve Gerçek*, İstanbul 2007.

- KILIÇ, Sami ve SATIŞ, İhsan, "Osmanlı Arşiv Vesikalarına Göre Hristiyan Cemaatlerin Kameke Kilisesi İle İlgili Tartışmaları", *History Studies- International Journal of History*, III/3, Kasım 2011, s. 226-244.
- KITTO, John, *Modern Jerusalem*, Londra: The Religious Tract Society 1846.
- KURUVILLA, Samuel J., "The Politics of Mainstream Christianity in Jerusalem", *History Studies*, Middle East Special Issue 2010, s. 199-225.
- KÜÇÜK, Abdurrahman, "Beytülâhm", *TDV İslam Ansiklopedisi*, VI., İstanbul 1992, s. 86-88.
- Maher Y. Abu-Munshar, *Islamic Jerusalem And Its Christians-A History Of Tolerance And Tensions*, Tauris Academic Studies, London-New York 2007.
- MARRIS, Colin, *The Sepulchre of Christ and the Medieval West (From the Beginning to 1600)*, New York 2005.
- MAZZA, Roberto, *Jerusalem-From The Ottomans to The British*, Londra-New York 2009.
- Mehmet Tevfik Biren'nin II. Abdülhamid, Meşrutiyet ve Mütareke Devri Hatıraları*, I., Haz. F. Rezan Hürmen, İstanbul 1993.
- NICAULT, Catherine, "Osmanlı Kudüs'üne Dönüş", *Kudüs 1850-1948*, İstanbul 2001, s. 37-94.
- ÖZCAN, Altay Tayfun, "Trifon Karabeynikov'un Seyahat Raporuna Göre XVI. Yüzyılın Sonlarında Kudüs", *Belleken*, S. 270, Ankara 2010, s. 369-388.
- PAKALIN, Mehmet Zeki, *Osmanlı Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I., İstanbul 1983.
- PAMUK, Bilgehan, "Osmanlılar Zamanında Rum-Ermeni Kiliseleri Arasındaki İlişkiler (Kudüs Örneği)", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S: 16 (2001), s. 233-257
- PERI, Oded, *Christianity under Islam in Jerusalem: The Question of the Holy Sites in Eearly Ottoman Times*, Boston 2001.
- POLAT, İbrahim Ethem, *Evliya Çelebi'nin İzinde-Kudüs Seyahatnamesi*, Ankara 2011.
- Polonyalı Simeon'un Seyahatnamesi 1608-1619*, Haz. Hrand D. Andreasyan, İstanbul 1964.
- ROBERT, M. A. Willis ve F. R. S., *The Architectural History of Church of the Hold Sepulchre At Jerusalem*, New York 1918.
- RUNCIMAN, Steven, *A History of The Crusades-The First Crusade And The Foundation of The Kingdom of Jerusalem*, I., New York 1995.
- SANJIAN, Avedis K., *The Armenian Communities In Syria Under Ottoman Dominion*, Harvard University Press, 1965.

- SATIŞ, İhsan, "8 Numaralı (Kamame) Kilise Defteri'nin Tanıtımı ve Fihristi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, V/21, Ordu 2012, s. 306-313.
- Senior, *Efes mi, Kudüs mü? Hazreti Meryem'in Mezarı veya Öldüğü Yer (Dormition)*, İzmir 1951.
- SEYFELİ, Canan, "Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlerin İdari Yapısı: Ermeniler Örneği", *Milel ve Nihal İnanç, Kültür Ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, S. 2, Haziran 2005, s. 125-156.
- SONYEL, Salâhi R., *Minorities And The Destruction of The Ottoman Empire*, Ankara 1993.
- TANMAN, M. Baha, "Bir Fotoğraf Albümünün Penceresinden: Kudüs ve Gazze Sancaklarında Osmanlı Döneminin Sonlarında Yerleşimler ve Mimarlık", *Üç Kütüplü Kentler 19. Yüzyıl Fotoğraflarında Kudüs ve Kutsal Topraklar*, Edr. Ekrem Işın, İstanbul 2008.
- TURAN, Sefer, *Allah'a İsmarladık Kudüs*, İstanbul 2007.
- TÜRE, İskender, *Yabancı Şahıs İsimleri*, İstanbul 2003.
- VINCENT, Hugues ve ABEL, F. M., *Bethléem, Le Sanctuaire de la Nativité*, Paris 1914.
- WARDI, Chaim, "The Question of the Holy Places in Ottoman Times", *Studies On Palestine During The Ottoman Period*, Edr. M. Ma'oz, Kudüs 1975, s. 385-393.
- WARREN, Charles, *The Temple Or The Tomb*, Londra 1880.
- WILSON, Charles William, *Golgotha and Holy Sepulchre*, Londra 1906.
- YİTİK, Ali İhsan, "Hz. Meryem ve Efes-Meryemana Evi", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 5, Elazığ 2000, s. 55-70.

3. Elektronik Kaynaklar

- http://www.jerusalem-patriarchate.info/en/patriarx_iero.htm, Erişim Tarihi 2013.
- SHOMALI, Qustandi, "Church Of The Nativity: History & Structure", *More Than Two Thousand Years In The History Architecture-UNESCO International Congress*, 10-12 September 2001, <http://www.unesco.org/archi2000/pdf/shomali.pdf>, Erişim Tarihi 2013.

عراق الخطاب

مؤدود من موصوف من الخطاب

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الحمد لله الذي اعزنا بالاسلام واكرمنا بالايما ورحمنا بنبيه محمد صلى الله عليه وسلم
وهذا ناسم الصلوة وجعلنا به بعد الشنات والفت قلوبنا ونفوسنا على الاعباد ويكون
لناسم اللواد وجعلنا اخرا ناهما بين واحدوا الله عيا والله على هذه النهه هذا
كتاب عمر بن الخطاب لهمد وميثاق اعطى الى بطريك المجلل الكرم وهو صخر بنوس
بطريك الملة الملكية في طور الرتيون بمقام القدس الشريف في الاشغال على الرعي يا
والقسوس والرهسا والرهسا حيث كانوا من وجدوا وان يكون عليهم الامنا وان الله
اذ حفظ احكام الذمة وجب له الامان والعتون منا نحن المؤمنين والم
من يتولى جردنا وليقطع عنهم اسباب جراحتهم كسب ما قد جرى منهم من الطاعة
والخضوع وليكون الامان عليهم وعلى كتابهم ودياراتهم وكافة زياراتهم
التي سبهم داخله وخارجا وهي القمامة وبيت المعمولد عيسى عليه السلام
كنيسة الكبراء والمخارة ذى الثلاثة ابواب قبلى وشمال وغربى وبقية
اجناس النصارى الموجودين هناك وهم الكرج والحيش والذين ياتون
لن زيارة من الافرنج والقطب والسرديان والارمن والنساكره والعباقرة والوارث
تابعين للبطرك المذكور ويكون متقدما عليهم لانهم اعطوا من حضرة النبي
الكريم والحبيب المرسل من الله وشرفوا بختهم به الكريمة وامرنا بالنظر اليهم والاعتنا
عليهم كذا للشيخ المؤمن بن الحسن اليهم اكراما لمن احسن اليهم ويكون فرامعا قان من المنة
والغفر والمواجب وسليين من كافة الدلايا في البر والبحر ورفى دحق لهم
للقمامة وبقية زياراتهم لا يؤخذ منهم شيئا واما الذين يقولون الى الزيارة الى
القمامة يدى النظر الى المطرك درهم وثلاث من الغنفة وكل من ومن منته
يخفظ ما امرنا به سلطانا انا احكام ام والى محرمي حكمه في الارض من غير فقير من المسلمين
المؤمنين والمؤمنات وقد اعطى لهم ميسونا هذا حصن برجم القصابة الكرام عند
وعثمان ابن عفان وسعد بن زيد وعبد الرحمان ابن عوف وبقية اخوة القصابة
الكرام خليفة محمد على ما شرعنا في كتابنا هذا ويعمل به وابقاه في يديهم وصل الله تعالى على
سيدنا محمد وآله واصحابه والحمد لله رب العالمين حسنا الله ونعم الوكيل
في العشرين شهر ربيع الاول سنة خامس وعشر للهجرة النبوية

وكل من قري مرسونا هذا من المؤمنين وبخالفه من الان والى يوم الدين
بليكون لهمد الله نكنا ولسله الحبيب باعضا

A.(DVNS.KLS.d.10

